

ÓBUDAI KLARISSZA KOLOSTOR

A III. kerület Perc utca (1-13.) - Fényes Adolf utca (25-35. és 42-50.) - Mókus utca (2-12.) által határolt területen (1973-1975 között) a szanálás és közművesítések során nagyméretű középkori épületkomplexum került elő (69. ábra, 279. kép). A feltárt maradványokat a XIV. századi klarissza kolostorral azonosítottuk.¹ A kolostor a középkori Óbuda egyik legjelentősebb építménye volt. Alapításához XXII. János pápa 1334. VII. 15-én járult hozzá. Építésére azonban csak 1343 után került sor.² A kolostor és templomhoz tartozó, házak s egyéb melléképületek tartoztak.³ A kolostor építtetője Károly Róbert felesége Erzsébet királyné, a korszak legserényebb építtetője, aki 1343-tól Óbuda déli részének birtokosa és tulajdonosként az itteni várban élt, temetkezési helyéül is Óbudát szánta, a klarissza kolostor Krisztus Teste kápolnájában. A kolostor 1541-ig pompában és gazdagságban egyre növekedett.⁴ A kolostori életet az 1526-os mohácsi csatavesztés ideiglenesen, majd 1541-től a török megszállás végleg megszakította. Az apácák Pozsonyba menekültek, magukkal vették az alapítónő hamvait és a kolostor kincseit. 1686 után a Pozsonyból visszatérő apácák Zichy Péter,⁵ Óbuda földesurának ellenkezése miatt ide nem tudtak visszatelepülni. A kolostor újjáépítésére már nem kerülhetett sor, helye is teljesen feledésbe merült.

1971-ben a Perc utcában leletmentésnél a K-Ny-i irányú gázcsőárókban kb. 80 méteres szakaszon középkori falmaradványokat és középkori padlószinteket határoztunk meg.¹ 1973-ban K-Ny-i irányú távfűtési vezeték helyén a Perc utca 1-től (Mókus u. 2.) Perc utca 13-ig (Fényes Adolf u. 42.) szanálták az épületeket. Ezen a területen és a távfűtési árokban kezdtük meg a kolostor kutatását. Az ásás és leletmentés során 8 m széles K-Ny-i és É-D-i irányú összefüggő épület alapfalait, illetve alapozási mélységig kiszedett falmaradványait tártuk fel. A meghatározott épületek É-i és Ny-i oldalán körül 3 m széles folyosó bontakozott ki (280, 281. kép, 70. ábra, C-C metszet). A folyosó területén és a traktusokon belül több helyen középkori téglapadló maradványát találtuk. (104, 63 és 104, 53 Atszf. körül) A padló-téglák mérete 19x19-es, 2,9 cm. A K-i traktusban két nagyméretű oszlop alapozását (280. kép) és egy kiszedett oszlop helyét bontottuk ki. A D-i szárny kutatásánál a kiszedett K-Ny-i falhoz hozzáépítve K-Ny-i irányú lépcső indítása mutatkozott. Feltehetőleg ennek a helyiségnek a maradványát, melyhez a középkori szintről ezen a lépcsőn lehetett lejutni, találtuk meg az 1971-es leletmentésnél a mai Perc utca helyén. A feltárás során ennek a déli traktusnak nyugati sarkát határoztuk meg, ahol megtaláltuk a folyosó téglapadlóját és a déli fal északi oldalán a meszeléses vakolat maradványát. A folyosónak ebből a sarkából a déli traktusba egy magasabb szinten lévő helyiséghez vezető lépcső első fokát bontottuk ki. A folyosót, melybe a lépcsőn keresztül lehetett bejutni, a második építési periódusban készült, mert a folyosó keleti falát az észak-déli falhoz hozzáépítették. A folyosótól Ny-ra egy belső tér részletét tártuk fel. (69, 70. ábra B-B metszet) A teret K-Ny-i irányban megosztó fal kapuját eredeti helyén találtuk meg. (281. kép) A déli rész burkolata 50x50-es kőlapokból, illetve lapjára fektetett falazótéglákból volt kialakítva. (104, 10 Atszf.). Az északi rész apró törtköves felületű (103, 76 Atszf.). Ez a felület közvetlenül rajta húzódik a távfűtési árokban meghatározott É-D-i római ut egyik rétegén. A római ut szélessége itt a 11 métert meghaladta, legmagasabb pontja 104, 47 Atszf. jelentkezett (70. ábra A-A metszet). Ezen munkák során a Ny-i kolostorépületet és a nyugatról záró kerítés falát több szakaszon meghatároztuk. A kerítés Ny-i oldalán a középkori szint (104, 56 Atszf. körül) jelentkezett. A kerítés

fal a szint fölött 40-50 cm magasságban maradt meg. A fal K-i oldalához épült kolostorszárny alatt azonos irányu római falmaradványt találtunk (283.kép). A fal feltehetőleg az É-D-i római ut Ny-i oldalán húzódó épület részlete. A kolostortól keletre két nagyobb méretű középkori ház részletét és egy poligonális alaprajzu építmény alapfalait tártuk fel. (A, B, C épületek) Ezek feltehetőleg a kolostorhoz tartozó egyéb épületek maradványai (70. ábra, C-C metszet).

1974-ben szintsüllyesztés és tereprendezés során, illetve csatorna és vízcsőárkokban további részleteit találtuk meg a kolostor D-i és Ny-i traktusának, a kolostort nyugatról körülvevő kerítésnek. Kibontottunk egy a Ny-i kolostorudvarból induló kőlépcső három fokát, mely a D-i kolostorszárny azon helyiségébe vezethetett, melynek maradványát a jelenlegi utca alatt az 1971. évi leletmentésnél megtaláltuk. (282.kép) Ekkor kerültek elő a kolostortól É-ra a templom alapfalai (284-288. kép). A feltárt keletelt templom hossza 65 m körül, szélessége 20 m körül van. Háromhajós, főhajója poligonális záródású (nyolcszög három oldalával) (283,285.kép). A kiásott D-i mellékhajó záródása ugyancsak a nyolcszög három oldalával záródó. A D-i hajófal megtörésével kápolnaszerűen alakul. (286.kép) A templomot középen az apácakarzat fala osztja ketté. (285.kép) A karzat falát az álló templomfalak közé huzzák be, a templom oldalfalaival összeépült falpillérekhez. Ebben a 20x20 méteres hajótérben egy nagyméretű középpillér alapozását (288.kép) és attól nyugatra egy kisebb négyzetes alapozást tártunk fel. Az É-i mellékhajó második pillérének négyzetes alapozásán téglapadló maradványát és az oszlop helyét határozhattuk meg. (106, 27 Atszf. 287.kép, 70 ábra H-H metszet). A templom É-i és Ny-i oldalán külső támpillérsort találtunk, s a támpilléreknek megfelelően a 2 m-nél szélesebb oldalfalak belső oldalán a falpillér alapozások kerültek elő. A templom D-i oldalán az ujkori pince miatt nem találtuk meg a támpillérsort, illetve annak elbontását sem tudtuk igazolni. A templomon belül és a templomtól É-ra bolygatott sírokat tártunk fel. Három sirban volt csontváz (289. kép).

Fa koporsó maradványa, vasszögek és erősen korrodeált pántok maradványai kerültek elő a csontok mellett. A templomtól Ny-ra a szintsüllyesztés és csatornázási munkák során több helyen megfigyelhettünk egy É-D-i irányu apró köves utréteget (104,70 és 105,20 Atszf. között) (70. ábra E-E metszet) Az ut keleti és nyugati oldalán agyagpadlók és tüzelőhelyek maradványai voltak, melyek felett XIII. századi kerámiát, állatcsontot találtunk. Két középkori kőház maradványát is meghatároztuk az ut nyugati oldalán. A déli épületet a kolostor kerítésének ÉNy-i sarkával vágták át (290.kép, 70. ábra E-E metszet). A kerítés alapozás ÉNy-DK-i irányu római falra húzódik rá, mely feltehetőleg a IV. századi római vízvezeték részlete. (290. kép) A középkori kolostorudvar alatt egy pillérmaradványa került elő a vízvezetéknek, két agyagcsővel, illetve ujkori vascső maradványával.

1975-ben folytattuk a feltárást (292, 293.kép). A kerengő folyosó É-i oldalán két nagyméretű középkori helyiséget találtunk, a nyugati a belső kolostorudvar területén épült, a templom elkészülte után. A helyiség padlószintje alatt XIII. századi kerámiát, XIV-XV. századi pénzt találtunk. Építésekor bontják el azt a keskeny K-Ny-i irányu folyosót, mely az első építési periódusban a templom és kerengőfolyosó között húzódott. A kerengő folyosó É-i falához épült a második helyiség. Középkori padlózata azonos téglából készült, mint az eddig feltárt szakaszoké. A téglapadló (104,90 Atszf.) feletti bontási rétegből XIV. sz-i zárókövet, körtetagos és kétszervályuzott és bordák töredékét bontottuk ki. (295-296.kép) A kétszer vályuzott borda azonos profilozású, mint az 1360 körüli budai palota-kápolna boltozatának bordája.⁷ Ezekről a helyiségektől K-re a D-i mellékhajó oldalánál egy sokszögzáródású teret találtunk K-i oldalán támpillérekkel közepén 2,80x1,20 m-es, 50x50-es kőlapokkal burkolt felületet találtunk, feltehetőleg egy sir fenekét. Történeti adatok alapján feltételezzük, hogy ez a különálló épület a Krisztus Teste kápolna, melyet Erzsébet királyné sarkápolnájának építettek⁶ 1380 előtt. (292. kép)

Az ásás során megállapíthattuk, hogy a kolostort és templomot nagyjában azonos időben, 1350 körül építették. A munkáknál három nagyobb építési ütemet tudtunk meghatározni. Ezeket az építési periódusokat a telekvásárlásokról fennmaradt oklevelek adataival is jól lehet egyeztetni. A templom alapfalai hasított, sárgás és vörös márgából épültek, kivéve az apácakarzaton belül feltárt két pillér alapozását. A templom falával azonos falalapozást és strukturát mutat a K-i traktus feltárt falazata. Ugyancsak a traktuson belül feltárt két oszlop alapozása. A K-i szárny Ny-i oldalán, a kerengő folyosó alapfalaiban nagyobb méretű homokkő

és zöldes andezit darabokat találtunk. A Ny-i folyosó alapfala édesvízi mészkőből készült (törtköves). A felmenő falrészén szabályos sarkoknál gömbölyű kövekből sorosan rakott falazat mutatkozott. Külső felületén durvaszemcsés vakolattal. A vakolat vöröses-barna, sok helyen erős égést mutat. A kősorok között falazó téglából foltokban javítás látható. Erős égés nyomait tudtuk meghatározni a Ny-i kolostorudvar feltárt szakaszainál is. A D-i traktus Ny-i szakasza csak alapfalaiban maradt meg, ez fehér habarccsal kötött apró törtköves. Azonos falazású a templom D-Ny-i saroktámpilléréhez toldott épület alapozása is. A kolostor ezen szakaszánál és a templom területén jól meghatározható volt, hogy a templom építéskor 1 m-nél vastagabb rétegben feltöltik a területet (70. ábra, G-G metszet). Ennek megfelelően a kolostoron belül egyes épületrészeknél átépítést és szintemelést hajtanak végre (105,55 Atszf. körül). Az új épületrészeket már a megemelt szintnek megfelelően építik, így a kerítésfal K-i oldalához épült szakaszban 105,10 Atszf. padlómagasságot találtunk. A kerengő folyosó és udvar szintje a második építési periódusban is változatlan maradt (104,60 Atszf. körül).

A kolostor és templomon belül is XVI-XVII. századi átépítés maradványait találtuk, melyeknél a középkori bontási anyagot használták fel (középkori padlótégla, falazótégla, kőanyag). Az épület szintje 105,81 Atszf. körül van. Feltételezhető, hogy a török megszállás alatt az Óbudán megmaradt lakosok használták a kerítéssel körülvett nagyobb biztonságot nyújtó romos épületeket. A középkori kolostor szintje alatt XIII. századi É-D-i utat találtunk, melynek mindkét oldalán ház- és tüzhelymaradványok kerültek elő (291. kép, 70. ábra E-E és F-F metszet). A XIII. századi település a késő római kori épületbe, illetve az ugyancsak É-D-i irányú római utra húzódik rá. A római kori É-D-i uthoz K-ről két K-Ny-i irányú ut csatlakozik épületekkel (104,85 Atszf. körül). Mindkét periódusu ut sárgás-barnás zuzalékos, kavics és kőrétegekből áll. A késő periódusu római épületek alatt egy nagyobb falfestményekkel és stukkóval díszített épület részletei kerültek elő, melynek szintjét több helyen megtaláltuk (103,85, illetve 103 Atszf. körül). A templom D-K-i oldalán római kori réteggel keverten VII-VIII. századi avarkori és őskori kerámia került elő.

A visszafoglalás utáni planirozáskor a középkori szintig kibontották az épületek falait. Az elbontott épület kőanyagát azonban nem közvetlenül a környék építéséhez használták fel, mert a bontások és feltárás során nagyon kevés középkori faragványt találtunk. A budai vár falainak helyreállítására, középületek, templomok építésére évtizedeken át hordják el Óbuda falait.⁸

A Fényes Adolf utca 31. pincéjének lejárataiból bontottuk ki a templom egyik legjelentősebb részletét: egy torzfejjel díszített zárókövet két nagyobb bordadarabbal.⁹ (71. a-b ábra) A zárókövő tárcsáján lévő maszk és borda nagyon közel áll a BTM anyagában Hb. 292 leltári számú zárókövhöz, melyről Csemegi József¹⁰ a Mátyás-templomi monográfiájában megállapítja, hogy a templom anyagából kiválik, eredeti helye ismeretlen, csak tévedés folytán kerül a Mátyás-templomi kövek közé. Készítési korát a XV. sz. elejére teszi. Szerintünk az óbudai és budai darabon lévő maszkok azonos kialakításuak, a levelek indítása, a szemek és száj megformálása, a levelek kiképzése hasonló. Így a Hb. 292-es zárókövet az óbudaival azonos korúnak, 1350 körülnek véljük és feltételezzük, hogy a darab a Mátyás templom közelében álló¹¹ Szt. László tiszteletére alapított kápolnából származik, melyet Ulving ispán építtetett. Alapításáról XXII. János pápa 1334. július 11-én kelt bullája emlékezik meg. A budai alapítás jóváhagyása négy nappal korábbi, mint az óbudai klarissza kolostor alapításának engedélyezése. Ha figyelembe vesszük, hogy Ulving (helyesebben Wulving) ispán egyik veje a királyné harmincadosa és bécsi származású Ulving budai házában számoltak el a pápai tizedszedők, valami kapcsolatot tételezhetünk fel a két alapítás és azok építőműhelye között. A klarissza kolostorban előkerült boltozati zárókövő és bordával azonos borda és zárókövet publikált Csemegi József¹² az óbudai királyi, illetve királynéi vár anyagából.

A Fényes Adolf utca 33. számú ház bontásakor az É-i mellékhajó harmadik oszlopalapozása és az újkori pince fala közötti épülettörmelékés rétegből körtetagos borda és heveder¹³ részletét bontottuk ki (72. a-c ábra).

A Mókus utca 14. számú épület pincéjéből a templomhoz tartozó nagyméretű párkánydarabot (73. a ábra) és két római kori párkány részletét szedtük ki. A párkánydarab a templom D-i mellékhajójában a mellékhajó és a szentélyfal csatlakozásánál helyezhető el.

A Perc utca 11. helyén a téglapadló feletti bontási rétegből körtetagos bordát és ablak-mérmű¹⁴ darabjait ástuk ki. (73. b ábra)

Perc utca 7. helyén a kutatóárokban hengertaggal profilált oszloplábazat vagy fejezet részlete került elő. A leletanyagban a feltárás során a hazai kerámia mellett kisszámban olasz majolikát, ausztriai grafitos edényt találtunk. Az üveganyag szintén nagyon szerény, egy-egy verejtékcseppes pohár töredéke került csak elő. A Ny-i udvar bontási rétegében egy nagyobb méretű középkori padlótegla került elő, melynek közepén luk van. Feltételezhetjük, hogy a Perc utcai feltárás során meghatározott lépcső egy hypocaustumos fűtési rendszerhez¹⁵ tartozó fűtőtérbe vezetett, akkor ezt a padlóteglát annak a helyiségnek burkolólapjának tekinthetjük, mely ilyen padlófűtéssel működött, a kolostor sémák alapján ez a D-i traktusban lévő refektóriumnál képzelhető el. A Perc utca alatt húzódó nagyméretű helyiséget, melynek padlószintjét az 1971. évi leletmentésnél meghatároztuk, véljük az óbudai kolostor refektóriumának.

A templomtól Éra nagy kiterjedésű kőfaragó¹⁸ réteget határoztunk meg, melybe később temetkeztek. Feltételezésünk szerint a telek a kolostor és templom építésén dolgozó műhely területe. A terület azonosítható azzal a telekkel, melyen 1374-ben¹⁶ még állnak a munkások lombsátorai és melyet tulajdonosa, Konrád mester özvegye az apácáknak enged át. Az említett Konrád mester, aki Erzsébet királyné szolgálatában állt Kumorovitz L. Bernát kutatásai alapján¹⁷ azonos lehet azzal a Konrád mesterrel, akit az 1374-es oklevél "procurator operum... regine" nevez és akiről Kumorovitz kimutatja, hogy a királyné építkezéseinek nem gazdasági adminisztratív igazgatója, hanem technikai vezetője, kivitelezője s nem csak "kortársa lehetett annak a János lapicidának, aki I. Lajos királynak volt udvari építész Budán, hanem vele azonos vagy övéhez hasonló funkciót töltött be a király anyjának óbudai kuriájában."

A jelenlegi összefoglalás előzetes jelentése az 1975. decemberéig folytatás eredményeinek. Az anyag teljes feldolgozása csak az ástás befejezése után készülhet el, de már az eddigiekből is megállapítható, hogy a feltárt kolostor és templom topográfiai jelentőségén túl a magyarországi építészet egyik oklevelekkel is jól datálható kulcsdarabja.

(Ábrák: 69-73, képek: 279-296)

RÖVIDÍTÉSEK

- Bártfai Szabó L.: Óbuda egyházi intézményei a középkorban. Budapest 1935.
- Csemegi J.: A budavári főtemplom középkori építéstörténete. Budapest 1955.
- Karácsonyi J.: Szt. Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig. II. (1924)
- Kumorovitz L. B.: Idősebb Erzsébet királyné építkezéseinek történetéhez. Tanulmányok Budapest Multjából 17 (1966).

JEGYZETEK

1. Bertalan Vné: Adatok Óbuda középkori helyrajzához. Bp.R. 23 (1973) 105. - Szóbeli közlésünk alapján Gerevich László is elfogadta a kolostor helyének meghatározását. Budapest Története II. (1973) 244.
2. Kumorovitz L. B.: 9.
3. Karácsonyi J.: 482-509. - Bártfai Szabó L.: 31-45. 67 (36); OL. DL. 2638.
4. Kubinyi A.: Budapest Története II. (1973) 12. Az apácák 1355-77 között a királynétól és egyéb adományokból 24 telket szereztek, megkapták az árucarnokot, a fürdőt és a dunai révjogot, egy mészárszéket. A város közepén tehát feudális egyházi testület kezében jelentős birtokközpont alakult. Az apácák ide jobbágyaikat telepítették be és a területet saját jobbágyfalujukként igazgatták.
5. Csáky Franciska és Zichy Péter levelezése 1717. OL P. 707 Jankovich Miklós gyűjtéséből.
6. Karácsonyi J.: 496. - Kumorovitz L. B.: 12. - Bártfai Szabó L.: 37., 90 (89).
7. Gerevich L.: A budai vár feltárása. Budapest 1966, 208.I. Kumorovitz L. B.: A budai várkápolna és a Szt. Zsigmond prépostság történetéhez. TBM 15 (1963) 117.
8. Bártfai Szabó L.: Hol állott Fehéregyháza Óbudán? Magyar Kultura (1934) 8-9.
9. BTM Középkori Osztály, Ltsz.: 74.208.1.1.
74.208.1.2.
10. Csemegi J.: Adatok a budavári főtemplom középkori építéstörténetéhez. TBM 8 (1940) 155. - u.o. 146¹⁴², 163¹⁹⁰.
11. Csemegi J.: 119.
12. Csemegi J.: Hol állott egykor az óbudai királyi vár? MMÉE értekezések. Beszámolók (1943) 5. füzet.
13. BTM Középkori Osztály, Ltsz.: 74.252.1.1. - 74.250.1.1. - 74.251.1.1.
14. BTM Középkori Osztály, Ltsz.: 74.210.1.1.
15. Feltételezzük, hogy a Feuerné Tóth Rózsa által feltárt és meghatározott Margitszigeti Bp.R. 22 (1971) 202-204 ill. a Budai domonkos kolostor fűtési rendszeréhez (H. Gyürky Katalin szóbeli közlése alapján) hasonló fűtőberendezés működhetett Óbudán.
16. Kumorovitz L. B.: 14-15.
17. U.o. 22-24.
18. Az eddig feltárt falak és faragott kövek közzétani vizsgálatát a BME Ásványtani és Földtani Tanszékéről dr. Kertész Pál egyetemi docens végezte el. Vizsgálatának rövid összefoglalását az alábbiakban közlöm.

Kertész Pál: Az óbudai klarissza-kolostor kőanyaga.

Az épületek alapfalainak nagyrésze (hasonlóan egyes római maradványokhoz) szabálytalan alaku, sárgás-szürke, néhol vöröses (un. budai) márgából áll, mely az Obuda körüli hegyek elterjedt kőzete. A márga mellett helyenként más kőzet (pl. mészkő, andezittafu) is található.

A kolostor délkeleti részén, a sirépitményt környezően, valamint a templomot keresztező XVI. századi fal anyaga andezittufa. Az eddigi tudomásunk szerint a magyar középkorban ritkán alkalmazott kőzet, azonban az aquincumi hypocaustumok oszlopaiként a római korból is ismeretes (ilyen oszlop e romterületen is előkerült). Az andezittafu bányahelye Szentendre közvetlen környékére tehető.

A kolostor délkeleti részén falazatban, a sirkamra anyagaként, a kerengő folyosó anyagaként a gyakorlatban néha homokkőnek is nevezett durva mészkő határozható meg. A durva mészkő a magyar középkorban igen gyakran felhasznált kőzet. E kőzet a Bp. - Kőbánya-Budafok-Zsámbék-Sóskut vonulatban nagy változatosságban ismeretes. E változatosság az egy bányából származó kőzetekben is szembevetőd. Jól faragható, de kevésbé ellenálló kőzet, mint a többi mészkövek. Közeli lelőhelye az előbbi vonulaton belül nem határozható meg. A muzeumi kőelemek anyaga - egy kivétellel - szintén durva mészkő.

A romterületen egy nagyobb, a muzeumi kőtárban egy kisebb faragott tömb, valamint egyes szabálytalan darabok a durva mészkőnél nagyobb hézagokat tartalmazó, de a hézagok között tömöttebb forrásvízi (édesvízi) mészkőből állnak. E kőzet a durva mészkőnél nehezebben faragható, de szilárdabb, ellenállóbb. Lelelőhelye Buda-Obuda környékén lehetséges, közelebről nem határozható meg.

Az ujkori építkezéseknél a fentiekén kívül felhasználták a Buda-környéki, vöröses hárs-hegyi homokkővet is.

A feltárt kőfaragórétegben eddig a durva mészkő és andezittufa anyaga határozható meg.

A kőzetek említett sora a jelenleg is fellelhető maradványok anyaga. Nem zárható ki azonban az a lehetőség, hogy eredetileg beépítésre kerültek eddig fel nem lelt kőzetek (pl. diszitőkövek) is.

HERTA BERTALAN

PRELIMINARY REPORT ON THE WORKS OF UNCOVERING THE CONVENT AND
CHURCH OF THE CLARISSA NUNS

In the area bordered by (No. 1-13) Perc Street - (No. 23-35 and 42-50) Fényes Adolf Street - (No. 2-12) Mókus Street in the 3rd district a large-sized medieval complex of buildings was found between the years 1971 and 1975, in the course of works of city reconstruction and supply with public utilities. The excavated remains were identified with the convent of the Clarissa nuns which had been built in the first half of the 14th century.

The convent used to be one of the most important buildings of medieval Óbuda. To the convent and to the church belonged a cemetery, houses and other outbuildings. The founder of the convent was one of the most active builders of the period: Queen Elizabeth, wife of King Charles Robert, who, from 1343 on, was the possessor of the southern part of Óbuda. She lived mostly in that town and also intended it for her burial place, she desired to be laid to rest in the Corpus Christi Chapel of the Clarissa convent. Up to 1541 the convent continually increased in splendour and wealth. Its life was interrupted temporarily by the defeat at Mohács in 1526 and definitely from 1541 to the end of the Turkish occupation. The nuns took refuge in the town of Pozsony, taking the mortal remains of the founder and the treasures of the convent with them. On the further fate of the convent the historical data give hardly any information. It was not rebuilt after 1686, moreover, even the site, where it used to be, sunk into complete oblivion.

One of the important tasks of the research into the history and archaeology of the town was to find this building essential for the topography of the medieval town, and to open up this early and significant relic of Hungarian architecture of the Anjou period.

In the course of the excavations and explorations for saving finds a considerable part of the convent and, to the east of it, the church were uncovered so far. The remains of several outhouses and some sections of the wall surrounding the convent were found. The church was three-aisled, with sanctuaries of polygonal termination and with a choir of 20x20 m. for the nuns. Its length is 65 m., its width 20 m. The area of the cloister garth is 35x35 m., the width of the single wings of the convent is 8 m., that of the ambulatory of the cloister is 3 m. In the course of the excavation the inner and outer levels of the church and of the single tracts of the convent were determined.

The church and the convent were built about 1350. Of the works of their construction several periods could be established. In the 16th and 17th centuries certain buildings pertaining to the convent were reconstructed for other purposes. It may be presumed that during the Turkish occupation of Hungary the inhabitants of Óbuda who had remained in the town availed themselves of the partly ruined buildings which were surrounded by a stone-wall and provided increased safety. Under the medieval convent a 13th century road leading from north to south, stone-buildings joining the road, remains of houses with earthen floors, as well as places for laying fires were found. The medieval settlement extends on to the late Roman road of similarly north to south and east to west direction and on to the buildings contemporary with the road. Similarly several phases of construction could be distinguished within the Roman period. Inside the area of the convent a section of the 4th century Roman aqueduct of north-west to south-east direction and one of the pillars of the latter were found. Prehistoric and 7-8th century Avar finds turned up mixed in with the Roman finds.

At the time when the ground was evened after the recapture of the town, the walls of the convent and church were opened up to the medieval levels, moreover, in certain places to the groundwalls. Still, the stones of these edifices broken down to the ground were not used in the works of building of the immediate neighbourhood, as shown by the rather small quantity of carved stones found during the demolition preceding the reconstruction of the area. Outstanding among the stones found when the church was opened up and at the works of reconstruction are a keystone with a mask and a detail of a cornice belonging to the vault of the church, which furnish valuable data to the reconstruction of the latter. The works of uncovering the convent and church are still in course; a full elaboration of the finds is to be expected by the conclusion of the research.

(Figures: 69-73, plates: 279-296)

ГЕРТА БЕРТАЛАН:

ПРЕДВАРИТЕЛЬНОЕ СООБЩЕНИЕ О РАСКОПКАХ КЛАРИССКОГО МОНАСТЫРЯ И ЦЕРКВИ

В III-ем районе Будапешта, на территории, ограниченной домами №№ 1-13 по ул. Перц, домами №№ 25-35 и 42-50 по ул. Фенеш Адольф, а также домами №№ 2-12 по ул. Мокуш, во время снятия старых зданий и проведения здесь коммунального оборудования был обнаружен в 1971-1975 годах крупный комплекс средневековых строений. Нами определено, что вскрытые руины принадлежат кларисскому монастырю, построенному в первой половине XIV века.

Монастырь являлся одним из наиболее значительных построек средневековой Обуды. К монастырю и церкви относились кладбище, дома и подсобные помещения. Монастырь был основан супругой Карла Роберта королевой Эржебет, которая с 1343 года владела южной частью Обуды. Большой частью королева проживала в находящейся здесь крепости, место своего погребения она также назначила здесь, в часовне Плоти Христовой. До 1541 г. монастырь процветал как по своей пышности, так и хозяйству. Жизнь в монастыре прекращается временно с поражением венгров при Мохаче в 1526 г., а после прихода турок в 1541 году окончательно. Монахини бежали в Пожонь /Братиславу/, взяв с собой мощи основательницы монастыря и монастырские клады. После этого письменные источники почти не сообщают о дальнейшей судьбе монастыря. После освобождения города от турок в 1686 г. монастырь восстановлен не был, более того, место, на котором он стоял, было предано забвению.

Одной из главнейших целей археологических и исторических исследований города, ведущихся на протяжении долгих десятилетий, было нахождение значительного, с точки зрения средневековой топографии города, объекта и раскрытие одного из ранних памятников венгерской архитектуры эпохи Анжу.

Проведенными раскопками, мы открыли значительную часть монастыря вместе с церковью, расположенной к северу от него. Нами были обнаружены также остатки подсобного помещения и части ограды, окружающей монастырь. Трехнефная церковь имеет святилище с полигональным закрытием и хорами. Длина церкви 65 м, ширина 20 м. Размер внутреннего двора с крытой галереей 38 x 36 м. Ширина отдельных крыльев монастыря 8 м, крытой галереи 4 м. Раскопками определены также внутренний и внешний уровни отдельных трактов монастыря и церкви. Монастырь был построен около 1350 г. В его строительстве можно различить несколько периодов. В XVI-XVII веках некоторые его постройки были перестроены для других целей. Можно предположить, что во время нападения турецких войск местное население использовало монастырь в качестве убежища, поскольку он представлял с оградительными стенами более безопасное место. Под средневековым монастырем нами обнаружена дорога, идущая в направлении С-Ю, постройки для стрельбы, примыкающие к дороге, следы домов с глинобитным полом и очаги. Средневековые застройки находят на дороге позднеимперского времени, идущей также в направлении С-Ю, и на постройки, одновременные римской дороге. В постройках римской эпохи можно различить несколько строительных периодов. Внутри монастырской территории открыта часть римского водопровода IV века, идущего в направлении СЗ-ЮВ, и относящийся к нему пиллер. Римский материал смешан с керамикой древнейших эпох и аварского времени VII-VIII веков.

Во время городского строительства после турецкого господства стены монастыря и церкви были разобраны до средневекового уровня, а в отдельных местах

до фундамента стен. Полученный при этом строительный материал однако был использован не здесь, поскольку в этом месте было найдено лишь небольшое количество резных камней. Среди найденных камней выделяется замочный камень от свода церкви с изображением маски, а также фрагмент карниза. Эти памятники представляют ценные данные в реконструкции свода церкви. Раскопки монастыря и церкви еще продолжаются. Полное исследование материала будет проведено лишь после завершения раскопок.

/Фиг. 69-73, рис. 279-296/

ÓBUDA 1355. ÉVI FELOSZTÁSA (I. LAJOS KIRÁLY ÉS ERZSÉBET ANYAKIRÁLYNÉ
1355. AUGUSZTUS 17-i ÉS 1356. OKTÓBER 17-i OKLEVELE)

Erzsébet királyné férje halála után (1342. július 16.) Óbudán rendezte be özvegyi curiáját.¹ 1343. elején látott munkához. Ennek első hiteles nyoma fiának, I. Lajos királynak 1343. január 7-én kelt pátenslevele, melyben óbudai várát, vámjaival, minden jövedelmével és bárminemű jogaival és tartozékaival kedvelt anyjának, Erzsébetnek, Magyarország királynéjának adományozza azért, hogy ott éljen, azt használja, s benne lakjék amíg csak él, vagy ameddig csak kedve tartja. Oklevele záradékában megjegyzi, hogy mihelyt az lehetőségessé válik, privilégiális formában is ki fogja állíttatni.²

Ez az oklevélzáradék nem volt üres formula. A király, úgy látszik, egy régóta bonyolódó helyzetet kívánt véglegesen felszámolni: az óbudai királyi várnak jogait és tartozékait az ugyancsak óbudai káptalannak e várbeli (állítólagos) birtokjogától akarta elválasztani. Hogy pedig ez még az ő számára sem volt egyszerű feladat, bizonyítja VI. Ince pápához 1353. augusztus 31-én benyújtott az a supplicatiója, melyben egy magyar püspöki bizottság kiküldését kéri az ügy elintézésére. Mivel a királyi család - írja kérvényében - familiárisaival együtt az újbudai várban lakik, s az attól nem messze fekvő óbudai vár az ugyancsak óbudai Szűz Mária-egyházhoz, prépostjához és káptalanjához tartozik, ezért e két intézmény közelsége miatt az egyház nepei sok kárt kénytelenek elszenvedni, az a kérése, hogy a kért bizottság becsülje fel a vár értékét, állapítsa meg mindazokat a birtokjogokat, amelyek a prépostságot illetik meg, s jelöljön ki egy másik, az előbbivel egyenlő értékű várat vagy helyet, amelyet az egyháznak cserébe ajánlhatna fel. Ha pedig közvetítése eredménnyel járna, jóváhagyásával a bizottság a cserét is lebonyolíthatná. A pápa - megjegyezvén, hogy ha a káptalan és azok, akiket a dolog érint, beleegyeznek, hajlandó teljesíteni a királykérését,³ s még az nap kelt parancslevelében véleményt kér az ügyben a veszprémi, a váradi és a zágrábi püspöktől⁴. A végleges rendezés végső soron e bulla alapján (és a káptalan kérésére⁵) 1355-ben fejeződött be, amikor Lajos király egy egyházi és világi előkelőségekből összehívott bizottság által javasolt módon az anyja és a prépostság között osztotta meg Óbudát.

A prépost és káptalanja királyi adományokkal szerzett (birtok)jogokat, birói joghatóságot és tulajdonjogot (dominium proprietarium) követelt magának a város és polgárai felett, akik azonban nem voltak hajlandók azokat elismerni, és az egyháznak engedelmessé válni. A király és anyja pontosan kívántak tájékozódni a prépostság e jogáról, ezért a prelátusok és bárók jelenlétében bemutatatták maguknak az ügyre vonatkozó privilégiumokat és más idevágó okleveleket, felülvizsgálásukat pedig az említett bizottságra, név szerint Demeter váradi püspökre, Miklós zágrábi püspökre és királyi alkancellárra, János veszprémi és István nyitrai püspökre, továbbá László császmái prépostra, a király kápolnaispánjára és Gergely váradi örkanonokra, a dekrétumok doktorára - mint káplánjaira, valamint Miklós erdélyi vajdára és szolnoki ispánra, Cikó királyi tárnokmesterre, Péter fia Tamás királyi ajtónállómesterre és Petőcz fia Miklós egykori erdélyi vajdára bízták. A bizottság jelentéséből bizonyosságon alapuló tudomást nyertek arról, hogy a prépost és a káptalan jogosultak a birói joghatóság gyakorlására, valamint a vásárvám, s a város alatt létesített szőlők csöböradójának a szedésére, s ezeknek a jogoknak jelenleg is birtokában vannak; ellenben - noha saját jogaikként tüntetik fel őket - nem jogosultak a tulajdonjog gyakorlására és a hajóvám szedésére, melyet ez idő szerint a királyi vár részére szednek, - azért, mert

emberemlékezetet meghaladó idő óta bizonyíthatóan nem voltak ezeknek a tényleges birtokában. Hogy pedig a további viszálykodásnak elejét vegyék, és megfontolván azt is, hogy a várral való szomszédsága folytán az egyháznak még azok a jogai is, amelyeknek a tényleges birtokában volt, idővel elveszhetnének vagy legalábbis hasznavehetetlenné válhatnak, alapos megfontolás után úgy határoztak, hogy a fentebb jelzett jogokat, melyekről a prépost és a káptalan azt állították, hogy a városnak elválasztandó részében mind a vásárvám, mind pedig a hajóvám vonatkozásában őket illetik meg, beleértve a polgárai fölötti birói joghatóságot is - a csöböradó kivételével - királyi és királynéi kezükbe visszaveszik, s a prépostot és a káptalant az egyház részére nagyobb jövedelmet biztosító birtokcsere útján kártalanítják - nekik adván Komár, Galambok, Szentpéter és Karos Somogy- és Zala-megyei birtokokat, melyeknek évi jövedelme meghaladja a 200 budai márkát - azzal, hogy ezen újabb birtokaikat a prépost és a káptalan mindazokkal a jogokkal és mentességekkel birtokolják, melyekkel korábban a várost bírták,⁶ nevezetesen hogy e falvaknak a népei senki másnak, hanem egyedül csak a budai prépostnak és káptalanjának a birói joghatósága alá tartozzanak,⁷ - s őket ezeknek a birtokába az esztergomi káptalan emberének a tanúsága mellett Szentgróti Fülöp fia László segedi ispán által ellentmondás nélkül bevezették. Ezzel szemben a prépost és a káptalan - a csöböradó kivételével, melyet továbbra is megtarthattak, mindazokról a jogaikról és dominiumukról, valamint a birói joghatóságukról, s a vásár- és hajóvámról, melyekről azt állították, hogy a királynak és anyjának jutott városrészben őket illetik meg - lemondottak, és örök királyi és királynéi jogon való birtoklásra a királyi felségeknek ruházták át - Péter fia Tamás királyi ajtónálló-mester csökakói és budai várnagy által az esztergomi káptalan bizonyosságának jelenlétében azok birtokába bevezetve őket.

A továbbiakban a prépost és a káptalan hozzájárultak ahhoz, hogy a király és anyja az így nekik jutott városrészben plébániatemplomot építhessenek, illetőleg az ott lévő Szent Margit-egyházat plébánia rangjára emeljék. Az új plébánost a király és az anyakirályné prezentálja, s a prépost erősíti meg, jogai azonosak lesznek a budavári plébános jogaival, felette pedig a prépost olyan joghatóságot fog gyakorolni, mint amilyent a budavári plébános felett az esztergomi érsek gyakorol. A városnak másik, továbbra is egyházi kézben maradt része feletti anyagi és lelki joghatóság változatlanul a préposté és káptalané. Arra az esetre, ha a két városrész lakói között a jövőben viszálykodás támadna, úgy határoztak, hogy lecsillapításában a Fehérvárt követett szokás szerint fognak eljárni. Mivel pedig a civitas, illetőleg az oppidum oldalán lévő várat hajdan a budai egyház territoriumán rakták és építették fel, ezért a várnagy a vár címén évi egy arany márkát tartozott fizetni a prépostnak és a káptalannak, - most, hogy a vár a királyi, illetőleg királynéi részhez került, a prépost és a káptalan örök időkre mentesítették és felszabadították az egy arany marka fizetésétől. Végül pedig az így nekik jutott városrészt királynéi városnak nyilvánították, (s az oklevélben részletesen leírt) határait pedig az említett Tamás mesterrel, az esztergomi káptalan testimoniumának a jelenlétében, állapították meg.

x

Az 1355. augusztus 17-i oklevéllel Óbuda felosztása még nem jutott nyugvópontra. Két felől is sérelmesnek tekintették, mégpedig a király és anyja által nem régen alapított óbudai klarissza-kolostor apácái és a IV. Béla által alapított komári Szent Erzsébetről nevezett ágostonrendi kolostor szerzetesei.

A nehézséget úgy oldották meg, hogy 1356. október 17-én - két bővitmény közbeiktatásával - újból és változatlanul kiadták az 1355. augusztus 17-i oklevél protocollumát és contextusát. Az első bővitmény a komári ágostonosok részére a budai káptalannal szemben biztosítja terragiumukat, censusaikat és általában mindazokat a jogokat, melyeket az alapító királytól és utódaitól kaptak, és az 1355. évi birtokcsereig háborítatlanul birtokoltak. Az óbudai klarisszákra vonatkozó (második) bővitmény kötelességévé teszi a budai prépostnak és káptalannak, hogy az apácák birtokjogaiknak a védelmében, főleg pedig a jövőben részükre kiállítandó hiteleshelyi oklevelekkel kapcsolatban a communis iustitia követelményei és az enemü országos gyakorlat szerint járjanak el, s megtiltja, hogy a királyi felségeknek jutott területen lévő birtokaikban és birtokjogaikban őket háborgatni merészeljék.

Hogy pedig ebben a vonatkozásban a jövőben semmi kétely ne merülhessen fel, a város felosztására vonatkozó minden korábbi királyi, királynéi vagy (esetleg) más oklevelet semmisenk nyilvánít. A harmadik változtatást az új oklevél záradéka az új dátum miatt tette szükségessé.

1. AZ 1355. AUGUSZTUS 17-I OKLEVÉL

EREDETIJE: Nincsen, - ÁTIRTA: a^x. Erzsébet anyakirályné rendeletére, valamint prépostjának: Istvánnak a hozzájárulásával a Budai káptalan 1361. január 13-án. Magyar Országos Levéltár Dl. 106.093. sz. (Régi jelzete: Pozsonyi káptalan Levéltára, Capsa Budensis I., fasc. 2., nr. 6.) - b^x. Aradinak nevezett László mester, Panchata-i Mihály, valamint Patha-i Cosmas és Miklós óbudai kanonokok kérésére a Fehérvári káptalan a XIV. század hatvanas éveiben, ⁸ Magyar Országos Levéltár Dl. 106.089. (Régi jelzete: Pozsonyi káptalan Levéltára, Capsa Budensis I., fasc. 2., nr. 5.) - c. Erzsébet anyakirályné rendeletére, valamint prépostjának: Istvánnak a hozzájárulásával a Budai káptalan 1361. január 13-án a Pozsonyi káptalan 1716. május 6-i átírásának közelegykoru egyszerű másolatában, 1355. augusztus 26-i kelettel (csonkán, a határjárásig terjedően). Magyar Országos Levéltár Dl. 22.480. (Régi jelzete: N. R. A. Fasc. 221. No. 4.) - d. Erzsébet anyakirályné rendeletére, valamint prépostjának: Istvánnak a hozzájárulásával a Budai káptalan 1361. január 13-án. > Vásonkeői gr. Zichy Péter Szabolcs-megyei főispán kérésére és III. Károly király 1720. február 28-i parancsára a Pozsonyi káptalan 1720. április 8-án, 1355. augusztus 26-i kelettel; Magyar Országos Levéltár Dl. 67. (Régi jelzete: N. R. A. Fasc. 859. N. 2.) - EMLITI: a¹ Mathaeus de Vicedominis de Placentia esztergomi érseki vikárius jegyzőjének: Wartbergi Sifridus fia Comodus paderborni egyházmegyei clericusnak, a pápa által kinevezett közjegyzőnek 1413. január 9-i oklevelében. Magyar Országos Levéltár Dl. 106.002. (Régi jelzete: Pozsonyi káptalan Levéltára, Capsa Budensis I., fasc. 3., nr. 4.) - KIADTA: Miller, Iohannes Eleemos, Ferdinandus: Epitomae vicissitudinum et rerum memorabilium de libera regia ac metropolitana urbe Budensi, ab eius nativitate, anno quippe MCCXLII. ad praesentem usque annum MDCCLX. per...-. Budae. p. 9-24. (1355. augusztus 26-i kelettel.); Pray, Georgius: Annales regum Hungariae... II. Pars. Vindobonae, 1764. p. 95-99. (1355. augusztus 26-i kelettel és sok kihagyással, mert csupán a város megosztásának a tényét kívánta vele jelezni. Az oklevél szövegét, mint műve e helyének 9. sz. jegyzetében mondja, Kollár Ádám közvetítésével Batthyán Ignácól kapta.); Katona, Stephanus: Historia Critica regum Hungariae stirpis mixtae... X. Budae, 1790. p. 127-140. (Az oklevél szövegét Hevenessi Gábortól kapta, és 1355. augusztus 26-i kelettel közli.); Fejér, Georgius: Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis... IX/2. p. 370-382. (Jegyzete szerint a Kamarai Levéltár példányát használta, szövegét 1355. augusztus 26-i kelettel közli.) - KIVONATAI: Wenzel Gusztáv: Budai regesták az Anjouk korában. Magyar Tört. Tár IV(1857) 165-169. (Miller és Fejér szövege alapján Podhraczký javításának tekintetbe vételével készített regesztá, 1355. augusztus 26-i kelettel⁹); Knauz Nándor: A budai káptalan regestái, 1148-1649. Magyar Tört. Tár XII(1863) 14-15. (A Fehérvári káptalan által átírt szöveget - b. - használta); Bártfai Szabó László: Óbuda egyházi intézményei a középkorban. Budapest, 1935. 77-83. (1355. augusztus 26-i kelettel.); U. -ő: Mit várhatunk a Fehéregyház körül folyó ásatásoktól, Budapest, 1936. 11-13. (Keltét itt nem jelzi.)

2. AZ 1356. OKTÓBER 17-I OKLEVÉL

EREDETIJE: A. Mintegy háromnegyed részében csonka hártján, plicaval, a király 1364. december 28-án kelt megerősítő záradékával és vörös selyemsodraton függő ujjabb kettős-pecsétjének töredékével. Az uralkodó és az anyakirályné 1356. évi kettőspecsétjei (sodratosul) már nincsenek meg. Magyar Országos Levéltár Dl. 4631. (Régi jelzete: Fasc. 64^{ti} No. 14. Mon. Poson.) - ÁTIRTA: e*. Lampertus óbudai prépostnak, Wrode János olvasó - és Miklós kántorkanonoknak, a király speciális káplánjainak a saját és egyházuk nevében előterjesztett kérésére Zsigmond király 1412. július 19-én. Veszprémi káptalan Országos Levéltára. Metales nr. 10. (Magyar Országos Levéltár Filmtára.) - f. Lampertus prépostnak, Wrode János olvasó - és Miklós kántorkanonoknak, a király speciális káplánjainak a saját és

egyházuk nevében előterjesztett kérésére Zsigmond király 1412. július 19-én Tersztyánszky Ignác kérésére és részére Galántai Fekete György országbiró 1773. október 19-i parancsára a Veszprémi káptalan által 1773. november 22-én készített átírásának egykoru és egyszerű másolatában. Magyar Országos Levéltár Dl. 9720. (Régi jelzete: N. R. A. Fasc. 1853. No. 1.) - EMLITI: a*. Pálóczi László országbiró 1449. április 12-i ítéletlevelében. Magyar Országos Levéltár Dl. 14. 211. (Régi jelzete: V. Buden. Monial. Fasc. 23. nr. 7.); b¹. Gwt-i Ország Mihály nádor 1472. augusztus 30-i ítéletlevelében. Magyar Országos Levéltár Dl. 16. (Régi jelzete: V. Buden. Monial. Fasc. 16. nr. 22.) - KIADTA: Bártfai Szabó László: Pest megye történetének okleveles emlékei 1002-1599-ig. Budapest, 1938. 66-72. (Sok hibával.) - REGESZTÁJA: Kumorovitz L. B.: Veszprémi regeszták. Budapest, 1953. 474. sz.

x

Abból, amit a két oklevél ránkmaradt példányairól elmondottunk, kitűnik, hogy csak az 1356. évi privilégium bővitményei maradtak fenn eredeti formában azért, mert alapszövegét az 1355-i első oklevélből vették át. Eredetijének csonka volta miatt azonban ezek a pótlások is nagyrészt későbbi másolatok. Mivel az 1355-i oklevél középkorimásolatait a Pozsonyi káptalan levéltárában őrizték (az 1356. évi oklevél eredeti példánya /A/ pedig a pozsonyi klarrisszák birtokában volt), jó szövegük Knauz Nándor "A budai káptalan regestái..." említett tanulmányának megjelenéséig nem volt ismeretes. Az 1356. évi oklevél Zsigmond-féle átírását a Veszprémi káptalan hiteleshelyi levéltára őrizte, csupán az 1773-ban, ugyancsak Veszprémben készült átírásának egyszerű másolata jutott a Kamarai levéltárba. Ilyen körülmények között a kutatás számára hozzáférhetőbbé és korábbi volta miatt megbecsültebbé a Budai káptalan által 1361-ben átírt 1355-i oklevélnek 1720-ban készült, s a Zichyektől a Kamarai levéltárba került Pozsonyi káptalani (tévesen 1355. augusztus 26-i keltezésű) hiteles másolata vált. Érthető tehát, hogy Fejér-ig bezárólag (közvetlenül vagy közvetve) belőle vette szövegét minden korai kiadója, amiről a (betűs) "Jegyzetek"-ben közölt hibák, eltérő és hibás olvasatok tanuskodnak, s egy-két kivételt leszámítva ezt a szöveget használták feldolgozásaikban a Budapest középkori történetével foglalkozó historikusok, - és bár más oklevelet jelölt meg forrásául, ebből készítette regesztáját és szövegkivonatát, s vonta le belőle következtetéseit 1935-ben Bártfai Szabó László is.

Az említett téves olvasatok között az 1355-i oklevél 1361. évi, a Pozsonyi káptalan által 1720-ban átírt, Budai káptalani transsumptumában van egy olyan is, amellyel külön kell foglalkoznunk azért, mert más jelentést ad az oklevél azon szakaszának, melyben a várnagy által a prépostságnak fizetendő évi egy aranymárka törléséről van szó.

Szövege:

1.

1355. / 1361. Budai k. / 1720.
Pozsonyi k.

Coeterum, quia castrum nostrum in ipsius civitatis seu oppidi constitutum territorio a dicta ecclesia Budensi olim aedificatum fuerat et constructum...

2.

Miller F. kiadott szövege (1760.)

Caeterum, quia castrum in ipsius civitatis seu oppidi constitutum territorio a dicta ecclesia Budensi olim aedificatum fuerit et constructum...

3.

1355. / 1361. Budai k.

Ceterum, quia castrum nostrum in ipsius civitatis seu oppidi constitutum in territorio iam dicte ecclesie Budensis olim edificatum fuerat et constructum...

4.

1355. / XIV. sz. Fehérv. k.

Ceterum, quia castrum nostrum in ipsius civitatis seu oppidi latere constitutum in territorio iam dicte Budensis ecclesie edificatum fuerat et constructum...

E négy szövegváltozat közül tartalmi és nyelvtani szempontból egyaránt a 4. számú a leghelyesebb, s azonos az 1356-i oklevél Zsigmond-féle átirásában lévővel is¹⁰, végső soron tehát a helyes fogalmazásu eredeti forrásból való. Összehasonlításukból pedig az is kitűnik, hogy az 1720. évi másoló nem boldogult az 1361-i Budai káptalani átirat olvasásával, mert az oklevél ezen a helyen már akkor is kopott lehetett, s a szóban forgó mondatából hiányzó latere szó és emiatt fölöslegesnek látszó első in praepositio is nehezen érthetővé tette ezt a passzust. Az átiró azonban jóhiszeműen járt el, s - bár torzított formában, de a mondat eredeti jelentésétől el nem szakadva ezt a mondatot szerkesztette:

5.

Coeterum, quia castrum nostrum in ipsius civitatis seu oppidi constitutum territorio iam dictae ecclesiae Budensis olim aedificatum fuerat et constructum...

Egy másik, ma már ismeretlen kéz azonban, mint a (betűs) Jegyzetek-ben jeleztük is, a iam szó i és m betűjét; a dictae szó e betűjét; az ecclesiae szó e betűjét és a Budensis szó vég-s betűjét törölte, s így szerkesztette meg az 1. sz. alatt közölt, s Millernél is olvasható szöveget, amely már egészen mást jelent, mint az eredeti hibátlan szöveg, mert e szerint a királyi várát a káptalan építette, a helyes változat szerint pedig a város oldalán fekvő királyi vár csupán a káptalan földjén épült. Ezt a szövegátalakítást már korán észrevették, s valaki az oklevél margóján ceruzával megjegyezte: "...hic rasura intervenit, quod sensum alium designat".¹¹ Azt azonban, hogy ez a beavatkozás kinek a műve és milyen cézzal történt, ma már nem tudjuk megállapítani. Mindenesetre Miller már ezt az elrontott szöveget használta. Érdekes azonban, hogy 1764-ben Pray, 1774-ben pedig Schier az 5. sz. szövegezésben közölték az oklevélnek ezt a mondatát (Pray Kollár Ádám közvetítésével Batthyány Ignácól kapott másolata alapján)¹² - jelétül annak, hogy ez a másolat a még át nem alakított példányról készült. Kaprinai István Mátyás király koronázásával kapcsolatban Budáról is megemlékezve Miller közlése alapján már azt írta, hogy Buda várát az egyház építette.¹³ 1810-ben Horvát István is Millert használta¹⁴, s ezt tette 1827-ben Podhraczký József is¹⁵, az ő kezébe azonban már az 1355-i oklevél Fehérvári káptalani átirata is eljutott, s "Buda és Pest régi állapota" c. 1833-ban megjelent tanulmányában már ezt értékesítette.¹⁶ Olvasatát 1855-ben Wenzel is tudomásul vette¹⁷, s 1866-ban Rupp Jakab is ezt az olvasást tartja helyesebbnek, s úgy véli, hogy "...ezen vár eredeti építése az első királyoknak tulajdonítandó, és olyan időszakba helyezendő, melyben a vár területe még a prépostsági birtokhoz nem tartozott."¹⁸ Ezzel szemben 1883-ban (a Fejér-féle szöveg alapján) Havas Sándor azt írja, hogy "...ezen királyi vár Ó-buda város területén létezett, és azt hajdan nevezett székesegyház (ti. a budai prépostság) építetté", félévszázad mulva pedig Bárfai Szabó László "Óbuda egyházi intézményei a középkorban" c. említett művében is azt olvasuk még, hogy "az óbudai királyi várát a prépostok és a káptalan építették"¹⁹, s ez a nézet, sajnálatos módon, "Idősb Erzsébet királyné építkezéseinek történetéhez" c. tanulmányunkba is bekerült.²⁰

Végezetül megjegyezhetjük még, hogy a Budai káptalan által 1361-ben átirat 1355-i oklevél tárgyalt passzusában hiányzó latere szó és az oklevél e helyének kopott volta kétségtelen bizonyítéka annak is, hogy 1720-ban Pozsonyban ezt irták át, s Óbuda 1355. évi felosztásáról ezen és az 1356-in kívül több oklevél nem készült.

3. A KÉT OKLEVÉL SZÖVEGE²¹

Ludouicus^a dei gratia Hungarie, Dalmatie, Croatie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodomerie, Bulgarie, Cumanieque^b rex, princeps Sallernitanus et honoris montis sancti Angeli dominus, ac Elÿsabeth^c eadem gratia regina, ipsius genitrix, omnibus Christi fidelibus presentibus et futuris presentium notitiam habituris salutem in salutis largitore. Quia conditoris omnia sumpna providentia orbem terrarum sub regnorum distinctione disposuit et sic regum ac principum regimen dirigi voluit et salubriter gubernari suum gregem, regalibus proculdubio incumbere dignoscitur^d officiis ad ea continua sollicitudine^e intendere, que gregi sibi credito expedire vid(er)int ac noverint opportuna, et presertim circa ecclesiarum negotia atque iura eo spiritualius et devotius eos convenit excitari, quo conditor antedictus eam sumpnam^f

in genere^g matrem cunctorum fidelium esse censuit et magistram, ut deo propitio sibi illic famulantes protegantur a noxiis, salutaria s(emper incre) menta recipiant et pacis affluent ubertate^h, nunc eisdem donationes novas faciendo, nunc donata ampliando, nunc pro hiis, que successive inutiliaⁱ essent reddita, de utilioribus permutationis titulo seu alias providendo. Proinde ad universorum notitiam harum serie volum(us pervenire, quod) cum inter prepositum et capitulum Bude Veteris ex una parte et castellanum nostrum ac cives de eadem ex altera multipharie^k discordie, dissessiones^l, scandala, rixe et contentiones ab olim exorte fuissent successive et super hiis utrumque^m tam maiestati nostre regie, quam reginali (excellentie foret) conquestum ab antiquo ex eo, quia idem prepositus cum capitulo iura, iurisdictiones et dominium proprietarium vendicabat in opidum et cives antedictos vigore donationum regalium ipsorum ecclesie facte et collate⁺ ipsis recusantibus eisdem obedire in hac parte. Nos itaqueⁿ ad opid(um seu civitatem ips)am speciali ducimur affectione, quod cuilibet exinde patere potest intuenti, quia duas solempnes^o ecclesias, unam videlicet pro collegio prepositi et capituli predictorum nos regina de nostris sumptibus reginalibus, aliam in honore beate virginis pro usu sororum sancte Clare ordinis beati^p Francisci (ex nostris sumptibus commu)nibus regalibus et reginalibus de novo edificari et (construi fecimus in eodem, volentes de) iuribus prepositi et capituli iam dictorum clarius informari, ea nobis in presentia prelatorum et barronum^q regni nostri exhiberi fecimus per eosdem et privilegiorum ac aliorum instrumentorum (tenores diebus quam plurimis) examinari diligenter, super eorundem firmitate (et vigore conscientias certorum prelatorum et barronum^q et specialiter) Demetrii^r Waradiensis^s, Nicolai Zagrabiensis^t, aule nostre vicecancellarii^u, Iohannis Wesprimiensis ac Stephani Nitriensis episcoporum^v, necnon Ladislai prepositi Chazmensis^x, comitis cap(elle nostre et Gregori custodis Waradiensis^y), decretorum doctoris, capellanorum (nostrorum, item Nicolai wayuode^z Transilvani^{a1} et comitis de Zolnuk^{b1}), Cyko^{c1} magistri tauarnicorum^{d1} nostrorum, Thome filii Petri ianitorum nostrorum magistri, ac Nicolai filii Peteuch^{e1} quondam^{f1} woyuode^{g1} Transilvani^{h1}, quos ad hoc duxeramus eligendos onerando^{l1}. Et quia, prout iidem demum nobis eorum fide et fidelitate sacre^{k1} (corone debita post eorum maturam deliberationem habitam super ipsis) retulerunt, pro certo comperimus prepositum et capitulum antedictos quoad iurisdictionem et ipsius exercitium ac tributum fori, necnon cybriones^{l1}, que a vineis sub ipsius civitatis seu opidi territorio constitutis exigi consueverant, clarum ius habere et in (ipsorum consistere possessione) pacifica et quieta; sed quoad dominium proprietarium et tributum navium, quod ad presens pro castro nostro exigitur, licet iura eorum exhiberent, non tamen in ipsorum possessione a tempore, cuius non^{m1} extaret memoria, eos umquam constabat extitisse vel fuisse, super salubri ipsius ecclesie statu atque iuri(bus cepimus meditatione sollicita (cogitare. Et ut inter illic) domino famulantes vigere possent tranquille beatitudo quietis et solide pacis gratia conservari, et ne illis dissessionumⁿ¹ seu discordiarum turbine agitata, ac litium, que exinde sequi possent exercitio intentis et fidelium tepescere^{o1} po(sset devotio) ac cultus (et officium lentescere^{p1}) fidei christiane, cum nonnisi pacis in tempore bene coli posse asseratur pacis auctor^{q1} secundum canonicas sanctiones, ut horum materiam, in tantum^{r1} est possibile, amputare valeamus, toto conamine providere; considerantes igitur, quod propter vicinitatem castri nostri predicti eti(am iura, inqu)orum possessi-one pre)positus (et capitulum prelibati) existebant, poterant deperire vel saltem in utiliora^{s1} ipsis reddi in futurum, pro sedandis discordiis, dissessionibus^{t1}, rixis, contentionibus et scandaliis^{u1} supradictis, deliberavimus et firmavimus iura omnia temporalia supradicta preter chybriones^{x1}, que prepositus (et capitulum) in parte (pot)iori infra specificanda opidi seu civitatis et in illius civibus, necnon tributis tam fori, quam navium, seu iurisdictionem^{y1} se habere pretendebant, ad manus nostras regias et reginales revocare ac eisdem preposito, capitulo et ecclesie de utilioribus^{z1} et amplioribus, necnon ipsis magis (expedientibus redivitibus)^{a2} et proventibus permutationis titulo alias providere, requisita primitus super huiusmodi permutatione sedis apostolice et obtenta^{b2}, prout patet ex forma bulle, per quam certis regni nostri episcopis, videlicet Demetrio Waradiensis^{c2}, Nicolao Zagrabiensi, aule nostre vicecancellario^{d2}, Iohanne^{e2} Wesprimiensi h(uiusmodi permut)ationis inquisitio et perfectio a sede apostolica est commissa, super cuius quidem contractus perfectione et^{f1} premissa nostra provisione facienda et complenda iidem prepositus et capitulum maiestati nostre instantia humili et devota supplicabant. Communicato igitur consilio nostrorum communium^{g2} prelatorum et barronum^{h2}, premissa (super prelib)atis deliberatione diligentia, compensatis omnibus utilitatibus, proventibus et redivitibus^{a2}, que iam dicti prepositus et

capitulum habebant vel habere poterant in civitate seu opido ac aliis iuribus supradictis, quamvis ea omnia etiam nec ad dimidietatem quantitatis sive sumpme infrascripte extendi valerent modo aliquali; nichilominus tamen, ut illa, que super excedunt, pro nostra nostrorumque¹² salute in donationem ipsi ecclesie noui^{k2} per nos, reginam, edificate cedere dignoscantur¹², reditus et proventus ducentarum marcarum bone rationis Budensis eisdem annis singulis constituimus et assignavimus perpetuo possidendas, pro quibus possessiones Kamar^{m2}, Galambukⁿ², Scenthpetur^{o2} et Kourus^{p2} in comitatibus Symigiensi^{q2/2} et Zala-diensi constitutas.

1356. október 17.:

demptis tamen et exceptis terragiis, censibus et aliis quibuslibet iuribus virorum^{r2} religiosorum fratrum ordinis sancti Augustini claustrum beate Elyzabeth de dicta Komar in litteris privilegialibus domini Bele regis ipsius claustrum primi fundatoris et aliorum regum piorum nostrorum progenitorum contentis et expressis, que ipsi fratres a tempore foundationis ipsius claustrum iam dictarum litterarum privilegialium et aliorum efficacissimorum instrumentorum vigoribus et iustis titulis usque ad hec tempora pacifice tenuerunt, perceperunt et possiderunt, que omnia ita salva esse volumus, ut per presentem cambialem contractum dictis fratribus et eorum claustrum nullum possit in posterum preiudicium generari,

cum omnibus earum^{s2} utilitatibus et pertinentiis ac dominio proprietario, necnon tributo, chybrionibus^{t2}, collectis, exactionibus et iurisdictione plenaria ac generaliter iuribus et emolumentis quibuscunque, quibus per nostram maiestatem habite existunt et possesse, quarum reditus et proventus sumpmam prelibatarum ducentarum marcarum excedunt^{u2} et transcendunt, sicut per homines nostros et eorundem prepositi et capituli, necnon prelatorum predictorum, quibus inquisitio est commissa, quos ad investigandum qualitatem et quantitatem iam dictorum reddituum et proventuum duxeramus destinandos, fuimus informati, duximus^{x2} perpetuo conferendas, volentes et declarantes, quod iidem prepositus et capitulum possessiones ipsas cum eisdem iuribus et immunitatibus possidere valeant, quibus antea opidum sive^{y2} civitatem ipsam possidebant et specialiter, quod homines cuiuscunque conditionis intra ipsarum villarum territorium habitantes non alterius alicuius, nisi prepositi Budensis et capituli^{z2} astare teneantur, et quod nullus iudicum seu barronum^{h2/2} regni nostri cuiuscunque barronatus^{h2/3} prefulgerent dignitate, in ipsis villis vel ipsarum territorio sub metis et limitationibus earum incluso sibi possint vel debeant aliququaliter vendicare, prout etiam hanc clausulam in antiquis eorum privilegiis vidimus contineri, totum ipsarum ius et dominium in iam dictam ecclesiam et prepositum ac capitulum transferendo, ipsosque per strenuum aule nostre militem, magistrum Ladislaum filium Phylippi^{a3} de Scenthgeroth^{b3}, comitem de Seg(e)sino^{c3} sub testimonio Strigoniensis capituli in earum possessionem et dominium proprietarium introduci faciendo nemine contradictore apparente, ac^{d3} promittentes eosdem in ipsarum villarum et pertinentiarum earundem possessione conservare, et ad id etiam nostros successores et heredes obligantes. E^{e3} converso autem iam dicti prepositus et capitulum renuntiantes omnibus iuribus et dominio, quos^{f3} se in ea parte civitatis seu opidi, quam nobis metaliter assignarunt, ac iurisdictione, necnon tributis tam fori quam navium habere pretendebant, eorundem ius et dominium proprietarium, exceptis chybrionibus^{g3}, quos eisdem duximus relinquendos, quos tamen cum tina^{h3} seu mensura Posoniensi exigi volumus per eosdem, prout in eorum privilegio continetur, in ius nostrum regale ac reginale et dominium proprietarium transtulerunt iure perpetuo possidendos, tenendos, pariter et habendos et in eorundem possessionem pacificamⁱ³ Thomam filium Petri, magistrum iani-

torum nostrorum ac castellanum nostrum de Chokaku^{k3} et dicti castri nostri Budensis sub eiusdem capituli Strigoniensis^{l3} testimonio nostro nomine inducentes^{m3}, annuentes insuper, ut nos in ea civitatis ipsius parte, que nobis cessit, ecclesiam parochialem de novo construendi, aut de ecclesia beate Margereteⁿ³, que ibi existit, parochialem eligendi^{o3} habeamus facultatem, cuius plebanus per nos presentatus et per prepositum institutus iure parochie quoad ius firmandi et alia ecclesiastica sacramenta ministrandi eo modo, quo plebanus montis novi Pestiensis^{p3} possit exercere, sed aut^{q3} in ipsam ecclesiam, necnon plebanum ac cives seu hospites nostros de eadem quoad causas spirituales ipsas audiendi^{r3} (et) fine debito terminandi^{s3} iam dictus prepositus eam iurisdictionem exercebit, quam Strigoniensis archiepiscopus quoad plebanum^{t3} et civitatem novi montis Pestiensis^{u3} exercere consuevit, ita tamen, quod interdictum^{x3} in civitatem seu partem civitatis, que nobis cessit, imponere^{y3}, nisi in casum, ubi cives seu hospites ipsius aut aliqui ex eis eisdem preposito et capitulo in solutione seu^{z3} decime, vel chybrionum^{a4} essent negligentes vel remissi, etiam si expediat, suspensionem, excommunicationem et etiam interdictum proferendo in eosdem et specialiter pro decimis, quas eisdem relinquimus^{b4}, sicut antea percipiebant, possidendas ac aliis iuribus ecclesie sue percipiendis, conservandis et tuendis; volumus tamen, quod residuum opidi seu civitatis predictae, quod sub distinctione metali in ius prepositi et capituli ac ecclesie sue cedit, pleno iure quoad temporalem et spiritualem iurisdictionem et utriusque iurisdictionis exercitium eisdem remaneat perpetuo possidendum, in quo nullum ius nobis aut nostris successoribus, regibus vel^{c4} reginis, observamus^{d4}, quam partem eisdem iuribus et libertatibus uti volumus, quibus^{e4} pars, que nobis cessit, uti dignosceretur^{f4}. Preterea ordinavimus et disposuimus, quod si successu temporum contingat cives seu hospites nostros cum civibus seu hospitibus prepositi et capituli in portionibus sic^{g4} distinctis commorantes discordare vel rixari contingerith⁴, tunc in ipsorum discussioneⁱ⁴ et sedatione^{k4} ea consuetudo servetur, que in Alba regali, civitate nostra, observatur. Ceterum, quia castellum nostrum in ipsius civitatis seu opidi^{l4} constitutum in^{m4} territorio iamⁿ⁴ dicte^{o4} ecclesie^{p4} Budensis^{q4} olim^{r4} edificatum fuerat et constructum et ob hoc castellanum nostrum nomine dicti castri quolibet anno unam marcam auri preposito et capitulo solvere tenebatur, quia iam in portionem nostri territorii cessisse dignoscitur^{s4}, iidem prepositus et capitulum ab ipsius solutione unius marce auri^{t4} perpetuis temporibus expeditum et liberum reddiderunt renuntiando omni iuri, quod in eo actenus^{u4} habuissent. Quam quidem opidi seu civitatis partem sic nobis cedentem civitatem reginalem^{x4} constituimus et metali distinctione per eundem magistrum Thomam et iam dicti capituli Strigoniensis^{z4} testimonium volentibus eisdem preposito et capitulo ac prelati commissariis supradictis, necnon consensum prebentibus et assensum a portione ecclesie ipsiusque tenentis hiis metis duximus separandam:^{a5} Prima meta incipit a parte orientali ultra partem Danuby^{b5} ab angulo claustris sancte Clare de Insula leporum et sic procedendo et transeundo Danobyum^{c5} versus partem occidentalem venit ad ripam ipsius (Da)nobii^{d5} ad duas metas lapideas, quarum una separat Bude^{e5} veteri et altera ville sancti Iacobi apostoli et abinde ad eandem partem modicum procedendo venit ad quendam lapidem rotundum^{t5} in superiori parte dicte ecclesie sancti Iacobi situm iuxta viam, per quam de nova Buda itur ad veterem Budam, iuxta quem est alter lapis pro meta positus. Et inde vadit ad crepidinem vallis^{g5} et per eandem crepidinem usque ad finem ipsius crepidinis et ibi^{h5} sunt due mete nove terreⁱ⁵ erecte, et ibi metatur terre Thopsa^{k5} eiusdem ecclesie Budensis. Deinde flectitur ad partem septemtrionalem, ascendit^{l5} ad locum, qui dicitur Vzahazhege^{m5} et ibi sunt due mete terre erecte, quarum una separat predictae terre Topsaⁿ⁵ et alia domino regi. Et inde per eandem plagam vadit ad montem, qui dicitur Monorosheg^{o5} et ibi sunt due mete terre^{p5} erecte, quarum una separat dicte terre Topsa^{q5} et alia domino regi. Deinde per idem Monoros^{r5} vadit ad cacumen montis excelsi, in cuius cacumine est lapis magnus pro meta signatus, ubi mete terre Topsa predictae terminantur et iungitur metis ecclesie Veteris Budensis^{s5}, et abinde reflectitur ad partem orientalem et transeundo quandam vallem pervenit ad quendam montem, in cuius fine est lapis alter similiter pro meta signatus, circa quem sunt due mete terre^{t5} erecte, quarum una separat ex^{u5} parte meridionali domino regi et alia ex^{u5} parte septemtrionali eidem ecclesie Budensi, et abinde descendit ad eandem plagam orientalem in vallem ad duas metas terreas erectas circa quandam semitam, deinde inter vineas ad alias duas metas terreas de novo erectas et abinde finita ipsa semita pervenit ad magnam viam, que ducit versus Albam ecclesiam beate virginis, et ibi circa eandem viam unam metam terream exerunt, et inde per ipsam magnam viam venit circa dictam Albam ecclesiam ad viam magnam Strigoniensem, circa quam sunt due

mete terre erecte, quarum una a parte orientali et meridiei separat domino regi et alia parte occidentis ecclesie Budensi predicte^{x5}. Deinde per eandem viam magnam^{z5} Strigoniensem^{a6} ad puteum sub monte fluentem et ab ipso puteo circa eandem viam magnam ad unam metam terream circa fossatum vinearum erectam et deinde parum eundo^{b6} similiter circa fossatum vinearum alia meta terrea est erecta, et abinde circa eandem viam eundo sub arbore piri similiter circa fossatum vinearum similiter est^{c6} una meta terrea erecta. Inde circa eandem viam magnam una meta terrea est erecta, exinde ad unam metam terream inter eandem viam magnam^{d6} et quandam semitam erectam, et inde^{e6} per eandem semitam currendo ad eandem plagam occidentalem ad tres metas terreas angulares, quarum una separat ex parte meridionali ecclesie Budensi et a parte occidentali terre Usⁱ⁶, a^{s6} parte orientali domino regi. Et abinde transeundo ipsam viam magnam^{h6} Strigoniensem versus plagam septemtrionalem tendit ad quandam montem Feneumal^{l6} dictum, et in latere ipsius montis est dumus nucis, iuxta quem metam terream erexerunt. Et abinde ascendendo^{k6} per eundem montem venit ad quandam viam, per quam transitur per eundem montem iuxta vineas, ibi^{l6} unam metam terream erexerunt. Et deinde per eandem viam ascendendo^{m6} ad verticem ipsius montis unam metam terream erexerunt. Deinde per semitam ascendendoⁿ⁶ inter vineas per eandem plagam septemtrionalem pervenit ad locum, qui dicitur Tebesere^{o6} et ibi sunt due mete antique, ubi iungitur metis possessionis Meger^{p6} et ibi est una meta terrea erecta. Et abinde reflectitur versus partem orientalem per quandam viam et^{q6} transeundo eandem^{r6} viam pervenit ad latus^{s6} cuiusdam prati magni, ubi est quedam fovea, ubi olim erat lapis pro meta signatus et ibi unam metam terream erexerunt, et abinde transeundo pratum illud venit^{t6} ad lapidem perforatum, qui est iuxta molendinum cruciferorum ecclesie sancti Spiritus et ibi iungitur iterato metis ecclesie ita, quod a plaga occidentali separat domino regi, a plaga orientali ecclesie Budensi, abinde^{u6} versus meridiem per murum dirutum, cuius lapides usque ad finalem lapidem sunt pro metis assignati^{x6}, et abinde^{z6} per quandam metam terream ad^{a7} murum curie fratrum minorum, cuius porta respicit versus ecclesiam albam beate virginis, et abhinc transeundo vicum circa allogium^{b7} seu domum c(oloni r)eginalis currit per ortos ad quoddam fossatum, quod est ante castrum, quod quidem fossatum dividitur per quandam viam magnam, per quam itur ad predictam ecclesiam Albam beate Virginis, in cuius fossati utriusque latere sunt due mete lapidee, quarum una ex parte septemtrionali separat portionem civitatis ecclesie cedenti^{c7} et alia ex parte meridionali separat portionem regali^{d7}, per quam viam ante castrum tendit versus Danubium^{e7} per vicum, qui incoatur inter domos Ladislai Tumpa^{g7} dicti ex una parte, sub cuius domo est lapis longus fixus in terram^{h7}, et ex alia parte Petri filii Emericiⁱ⁷ venit usque^{k7} ripam Danubij^{l7} inter domos magistri^{m7} altaris beate Virginis et Nicolai Sclaiⁿ⁷ ex alia parte, et abinde transit Danubium ad Insulam leporum supradictam iuxta superiorem partem castrum diruti et ibi terminatur, salvis ecclesie et eorundem prepositi et capituli iuribus tam in superiori parte quam inferiori metarum predictarum, que in fluvio Danubij^{o7} habere se pretendunt, per omnia remanentibus.

1356. oct. 17.:

Preterea statuimus districte committentes, ut dicti prepositus et capitulum ecclesie Budensis in omni prosecutione iurium dictarum dominarum sanctimonialium, specialiter in concessione litterarum ipsorum dante communi regni nostri iustitia pro ipsis dominabus emanandarum omnem eandem iustitiam et iuris ordinem, quem vel quam aliis ecclesiis, prelatis, baronibus et nobilibus exhibere sunt consueti, eisdem religiosis dominabus et earum procuratoribus absque omni difficultate et recusa aliquali futuris semper temporibus observare teneantur et exhibere. Ceterum, ut dicte domine sanctimoniales ab omni iniqui-

etudine et a calumpniantium effrenata cupiditate quorumlibet exempte quietius vivant et devotius pro nostra et omnium Christi fidelium salute iuges, continuas preces effundere valeant ad dominum, cui se voverunt famulaturas, dictis preposito et capitulo auctoritate regia firmiter inhibemus, ut ipsi pretactas dominas in prescriptis iuribus, iurisdictionibus, proveni-
 tibus, limitibus, metis et terminis premisso titulo concambiali ad nos devolutis et deventis quoquam temporis in eventu^{P7} per se vel per alios molestare, impetere et inquietare ac ulteriorem iurisdictionem in eisdem pro se nequaquam audeant vel presumpmant usurpare seu vindicare, irritum fore ex nunc decernimus et inane quicquam^{Q7} per eosdem in contrarium premisorum concambialium contractuum temerarie actum fuerit et attemptatum et ut omnis suspitii et dubietatis scrupulum, quod de prioribus litteris nostris privilegialibus super premisso concambio emanatis posset suboriri, de medio emulctetur et amputetur^{R7}, omnes litteras et privilegia, nostra videlicet et aliorum quorumcunque prescriptum factum concambiale tangentes et tangencia ante presens nostrum privilegium emanatas et emanata cassamus, anulamus, irritamus et revocamus, cassaque^{S7}, vana, inania et frivola, viribusque committimus caritura ac eorum exhibitibus nocitura presentis scripti nostri patrocini mediante.

In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam presentes litteras nostras privilegiales fieri fecimus pendentium autenticorum ac dupplicium sigillorum nostrorum munimine roboratas. Datum per manus eiusdem venerabilis in Christo patris domini Nicolai episcopi Zagrabiensis, aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno domini M^OMMM^{MO} quinquagesimo quinto, sedecimo ++-9 Kalendas Septembris, regni autem nostri anno quartodecimo^{V7}. Venerabilibus in Christo patribus Nicolao Strigoniensi^{X7} locique eiusdem comite perpetuo, Colocensi sede vacante et Dominico Spalatensi archiepiscopis, Nicolao Agriensi, Andrea Transsilvano^{V7}, Demetrio Varadiensi^{a8}, Nicolao Quinqueecclesiensi, Thoma Chanadiensi^{c8}, Iohanne Wesprimiensi^{d8}, Colomanno Iauriensi et Mychaele Wacyensi^{f8} fratribus, Thoma Syrimiensi^{h8}, Stephano Nitriensi et Peregrino Boznensi^{k8} episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus; magnificis viris Nicolao palatino et iudice Comanorum, Nicolao waçuoda^{o8}

In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem^{t7} presentes litteras nostras privilegiales fieri fecimus pendentium autenticorum ac dupplicium sigillorum nostrorum munimine roboratas. Datum per manus eiusdem venerabilis in Christo patris domini Nicolai episcopi^{u7} Zagrabiensis, aule nostre vicecancellarii, dilecti et fidelis nostri, anno domini M^OMMM^{MO} quinquagesimo quinto, sedecimo ++-9 Kalendas Septembris, regni autem nostri anno quartodecimo^{V7}. Venerabilibus in Christo patribus Nicolao Strigoniensi^{X7} locique eiusdem comite perpetuo, Colocensi sede vacante et Dominico Spalatensi archiepiscopis, Nicolao Agriensi, Andrea Transsilvano^{V7}, Demetrio Varadiensi^{a8}, Nicolao Quinqueecclesiensi, Thoma Chanadiensi^{c8}, Iohanne Wesprimiensi^{d8}, Colomanno Iauriensi et Mychaele Wacyensi^{f8} fratribus, Thoma Syrimiensi^{h8}, Stephano Nitriensi et Peregrino Boznensi^{k8} episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus; magnificis viris Nicolao palatino et iudice Cuma-

norum^{m8}, Nicolao wojuodaⁿ⁸ Transsiluano et comite de Zolnuk^{p8}, Cyko^{r8} magistro tauarnicorum^{t8} nostrorum, comite Nicolao de Zeech iudice curie nostre, Nicolao de Macho^{x8} et Nicolao totius Sclauonie et Croatie banis, Leukus dapiferorum, Dyonisio^{b9} agasonum^{d9}, Thoma ianitorum nostrorum magistris, Sýmone^{e9} filio Mauritii comite Posoniensi^{g9} ac aliis quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

Transsiluano et comite de Zonuk^{q8}, Cýkou^{s8} magistro thauarnicorum^{u8} nostrorum, comite Nicolao de Zeech iudice curie nostre, Nicolao de Machow^{z8} et Nicolao totius Sclauonie et Croatie banis, Leukus^{a9} dapiferorum, Dýonisio^{c9} agasonum^{d9}, Thoma ianitorum nostrorum magistris, Sýmone^{f9} filio Mauritii comite Posoniensi ac aliis quampluribus regni nostri comitatus tenentibus et honores.

JEGYZETEK

(A)

- a Lodouicus b, e
- b Comanieque b, e
- c Elizabeth b; Elyzabet e; Elisabeth d, f
- d dinossctur e, d
- e solitudine e
- f sumptam b, e; supremam d; summam f
- g regimine d
- h ubertate hiányzik az e- és f-ben
- i in utilia b, e
- k multifarie b, d, f
- l dissensiones e; (helyesen) dissensiones d, f
- m helyesen: utrinque b, d
- + A mondat e része valamennyi példányban azonos, mégis a facte et collate helyett a factarum et collatarum kifejezés a helyes.
- n Nosque b, e, f
- o sollempnes e; solennes d, f
- p sancti e, f
- q baronum A, e, d, f
- r Demetri b; Demetrÿ d, f
- s Waradyensis A; Varadiensis e, d, f
- t Zagrabyensis A
- u tévesen: cancellarii d
- v episcoporum hiányzik az e- és f-ben
- x Chasmensis e, f; Csazmensis d
- y Waradyensis A; Varadiensis d
- z vaivode d; vajvode f
- a₁ Transsiluani A, e; Transylvanensis d; Transÿlvani f
- b₁ Zonuk e, f; Solnok d (előtte a de hiányzik)
- c₁ Chiko b; Chyko A, e, f; Ciko d
- d₁ thauarnicorum e; tavernicorum d, f
- e₁ Petheuch b; Petent d, f (mindkét helyen bizonytalan a végződés)
- f₁ condam e
- g₁ woyuade b; vajvode d, f
- h₁ Transsiluani A, e; Transylvaniae d; Transÿlvani f
- i₁ eligendo honerandos b; eligendo onerandos e; eligendos et ordinandos d; eligendos, ordinandos f
- k₁ sancte b, e; sacro diademati et coronae d; sacrae coronae f

- ^l₁ chibriones b, e; chÿbriones f; csibriones d
^m₁ non az A-, e- és f-ben hiányzik
ⁿ₁ disscensionum A, e; (helyesen) disscensionum d, f
^o₁ tepesscere b, e
^p₁ lentesscere b, e
^q₁ actor b, e, f; aucthor d
^r₁ quantum e, d, f
^s₁ in utiliori e; inutiliora d
^t₁ disscensionibus A, e; (helyesen) disscensionibus d, f
^u₁ (helyesen) scandalis b, e, f
^x₁ chibriones b, cybriones A, csibriones d, chÿbriones f
^y₁ iurisdictione e, f
^z₁ ulterioribus b
^a₂ redditibus e, d
^b₂ optenta e
^c₂ Waradyensi A; Varadiensi d
^d₂ vicecancellari b; cancellario d
^e₂ (helyesen) Iohanni f
^f₂ et helyett in az a- és b-ben
^g₂ communi d
^h₂ baronum e, f
ⁱ₂ nostrorumque után az e-és f-ben (helyesen) a progenitorum szó van betoldva
^k₂ (helyesen) nove, novae d, f
^l₂ dinoscantur e
^m₂ Komar e, b, ¹ a^x; Comár d; Komár f
ⁿ₂ Galambak b¹; Galambok d, a^x
^o₂ Scenpetur b; Zentpetur e; Zenthpeter b¹, a^x; Szent Péter d; Zempetur f
^p₂ Korus e; Keurus b¹; Karos d; Carus f, Kwrws, Korws a^x
^q₂ Sÿmigiensi b, e; Sümegiensi d; Simeghiensi f
^r₂ a virorum után az f-ben et áll
^s₂ az e- és f-ben: earundem possessionum utilitatibus...; earum possessionibus d
^t₂ chibrionibus b; cybrionibus e; cibrionibus d
^u₂ excedunt b, e, d, f
^x₂ a duximus után a b-, e- és f-ben a iure szó áll
^y₂ a sive helyett seu b, e, f
^z₂ a capituli után a b-, e- és f-ben (helyesen) a iudicio áll
^h_{2/2}; ^h_{2/3} l. a ^h₂ alatt
^a₃ Philippi b, A, e, d, f

- b₃ Scenthgeroulh b; Zentgerolth e; Szent geroth d; Zengerolth f
- c₃ Segusdino e, f, ; Scepus d
- d₃ hac b; az a-ban az ac előtt két áthuzott betű áll
- e₃ e a d,-ből hiányzik
- f₃ quas d; (helyesen) quae f
- g₃ chibrionibus b; cybrionibus e; cibrionibus d, chýbrionibus f
- h₃ thýna b; tyna A, e; tyna f
- i₃ Itt minden példányban hiányzik a per praepositio
- k₃ Chokakeu b; Chokakew e; Csókakü d; Chokakö f
- l₃ Strigonyensis A
- m₃introducentes d, f
- n₃ Margarethe b, f; Margaritae d
- o₃ deligendi d; az eligendi után a b-, e-, d- és f-ben a liberam szó áll
- p₃ Pestyensis A; Pesthiensis f
- q₃ az aut a többi példányban hiányzik, s itt is fölösleges
- r₃ audiendo b, d
- s₃ terminando b, d
- t₃ plebaniam d
- u₃ montis novi Pestiensis b, e; montis novi Pesthiensis f
- x₃ interdictionem (?) b, e
- y₃ az imponere után a többi példányban (helyesen) nequeat áll
- z₃ seu helyett a többi példányban (helyesen) sue áll
- a₄ cybrionum A; cybrionum e; cybrionum d; chýbrionum f
- b₄ reliquimus b, e, f
- c₄ vel helyett et d
- d₄ reservamus b, e, f
- e₄ a quibus után az e-ben qualis, az f-ben quas áll
- f₄ (helyesen) dinosceretur e; dignosceretur d, f
- g₄ sic helyett a d-ben hinc áll
- h₄ contingerit a b-, e- és f-ben hiányzik (fölsleges is)
- i₄ discussionem e, f; dissensione (!) d
- k₄ sedationem e, f
- l₄ az oppidi után latere áll a b-, e- és f-ben
- m₄az in a d-ben hiányzik
- n₄ a d-ben a iam-ból - az i és m betű törlésével - a lett!
- o₄ a dictae a d-ben dicta-ra van javítva; dicta c
- p₄ ecclesia d az ecclesiae-ből átjavítva; ecclesia c
- q₄ Budensis ecclesie b, e, f; a c- és d-ben: Budensi (a vég-s törlésével!)

- ^r₄ Ezzel az eljárással tehát a iam dictae ecclesiae Budensis kifejezés a dicta ecclesia Budensira módosult!
- ^s₄ dinossctur b, A, e
- ^t₄ ab ipsius unius marce auri solutione b, e, f
- ^u₄ hactenus e, d, f
- ^x₄ regiam fore b, e, f
- ^z₄ Strigonyensis A
- ^a₅ separandas b
- ^b₅ Danobÿ b; Danuby e
- ^c₅ Danubium e, d, f
- ^d₅ Danubÿ b, f; Danoby A; Danuby e
- ^e₅ Buden(si?) e; Budae veteris d; (Buden (si?) veteri f
- ^f₅ rotondum b
- ^g₅ a vallis után et per eandem crepidinem kifejezés hiányzik a b-ben
- ^h₅ az ibi után a b-, e- és f-ben az in fine szavak olvashatók
- ⁱ₅ terre A
- ^k₅ Topsa b, e, f; Twpsa A; Thobsa d
- ^l₅ ascendit b, e; a d-ben hiányzik
- ^m₅ Vzahashege b; Vzahazhegye e; Huzahazahegye d; Vzaház-hegye f
- ⁿ₅ Thobsa d
- ^o₅ Monyuroushegh A; Monoroshy b; Monyorosheg e; Mönyorós hegy d; Monyorós-hegy f
- ^p₅ terre A
- ^q₅ Twpsa A; Tobsa d
- ^r₅ Monyorous A; Monyoros e, d; Monyorós f
- ^s₅ Budensis veteris b; Budae veteris e, f
- ^t₅ terre A
- ^u₅ a b
- ^x₅ antedicte b, e, f
- ^z₅ magnam viam b
- ^a₆ Strigonyensem A
- ^b₆ perveniendo d
- ^c₆ est a b-ben hiányzik
- ^d₆ magnam viam b, e, f
- ^e₆ deinde A, e, f
- ^f₆ Wrs b, e, f; a d-ben a terre Us vagy Wrs szavak hiányzanak
- ^g₆ a b-ben: ac a parte
- ^h₆ ipsam magnam viam b
- ⁱ₆ Fenemal b; Fenyemal e; Fenőmál d; Fenyőmál f

- k₆ ascendendo b, e
- l₆ ubi b
- m₆ a viam előtt a vineam szó állott, de kipontozták; a d másolója azonban nem értette meg a kipontozást, ezért szövege ehelyütt így hangzik: per eandem vineam viam ascendendo, ami azt bizonyítja, hogy a budai káptalan által átírt példányt másolta.
- n₆ descendendo b, e, f
- o₆ Thebesere b; Thebeserÿ e; Tebeseri f
- p₆ Megyer e; Megyer d, f
- q₆ et a d-ben hiányzik
- r₆ illam b, e, f
- s₆ lehet lacus is (a); lacum b
- t₆ pervenit e, f
- u₆ et abinde d, f
- x₆ signati b, e, d, f
- z₆ a d-ben az abinde-től pervenit ad metam terre ad murum-mal folytatódik a szöveg
- a₇ az ad helyett per az A-ban
- b₇ alogium e; allodium d, f
- c₇ cedentem d
- d₇ regalem A, e, d, f
- e₇ Danobium A
- f₇ A d-ben per vicum helyett predictum, az f-ben pedig a vicum helyett viam áll.
- g₇ Tompa d, f
- h₇ Az f-ben in terram helyett inter has-t irtak.
- i₇ Emerici filii Petri b, e, f
- k₇ Az usque után in van a d- és f-ben.
- l₇ Danuby e
- m₇ maximi d
- n₇ Sylam (!) d; Sclavi f
- o₇ Danoby A; Danubÿ d, f
- p₇ interventu f
- q₇ quidcunque f
- r₇ enuclitetur f
- s₇ cassataque f
- t₇ firmitatemque perpetuam b
- u₇ episcopi a b-ben hiányzik, helyén az ecclesie áll.
- xx és 9 septimo c, d (tévesen)
- v₇ quintodecimo (tévesen) b, d, f
- x₇ Strigonyensi A
- y₇ Transsilvano b, A; Transylvanensi d
- z₇ Transylvano f

- a₈ Waradiensi b, d
 b₈ Varadiensi f; Waradyensi A
 c₈ Csanadiensi d, f
 d₈ Vesprimiensi d
 e₈ Weszprimiensi f
 f₈ Wachiensi b
 g₈ Vacyensi A; Vaciensi f
 h₈ Sirimiensi d
 i₈ Sirimyensi A; Sýrmiensi f
 k₈ Bosnensi d
 l₈ Bosnensi f
 m₈ Comanorum b
 n₈ woýuada b; vajvoda d
 o₈ vyjvoda f
 p₈ Zolnok d
 q₈ Zonük f
 r₈ Cýco b; Cikó d
 s₈ Cikou f
 t₈ tavernicorum d
 u₈ tavernicorum f
 x₈ Maco d
 z₈ Mochovo f
 a₉ Leucus f
 b₉ Dyonisio b; Dionysio d
 c₉ Dionisio f
 d₉ agazonum b
 e₉ Simone d
 f₉ Simone f
 g₉ Posonyensi A

(B)

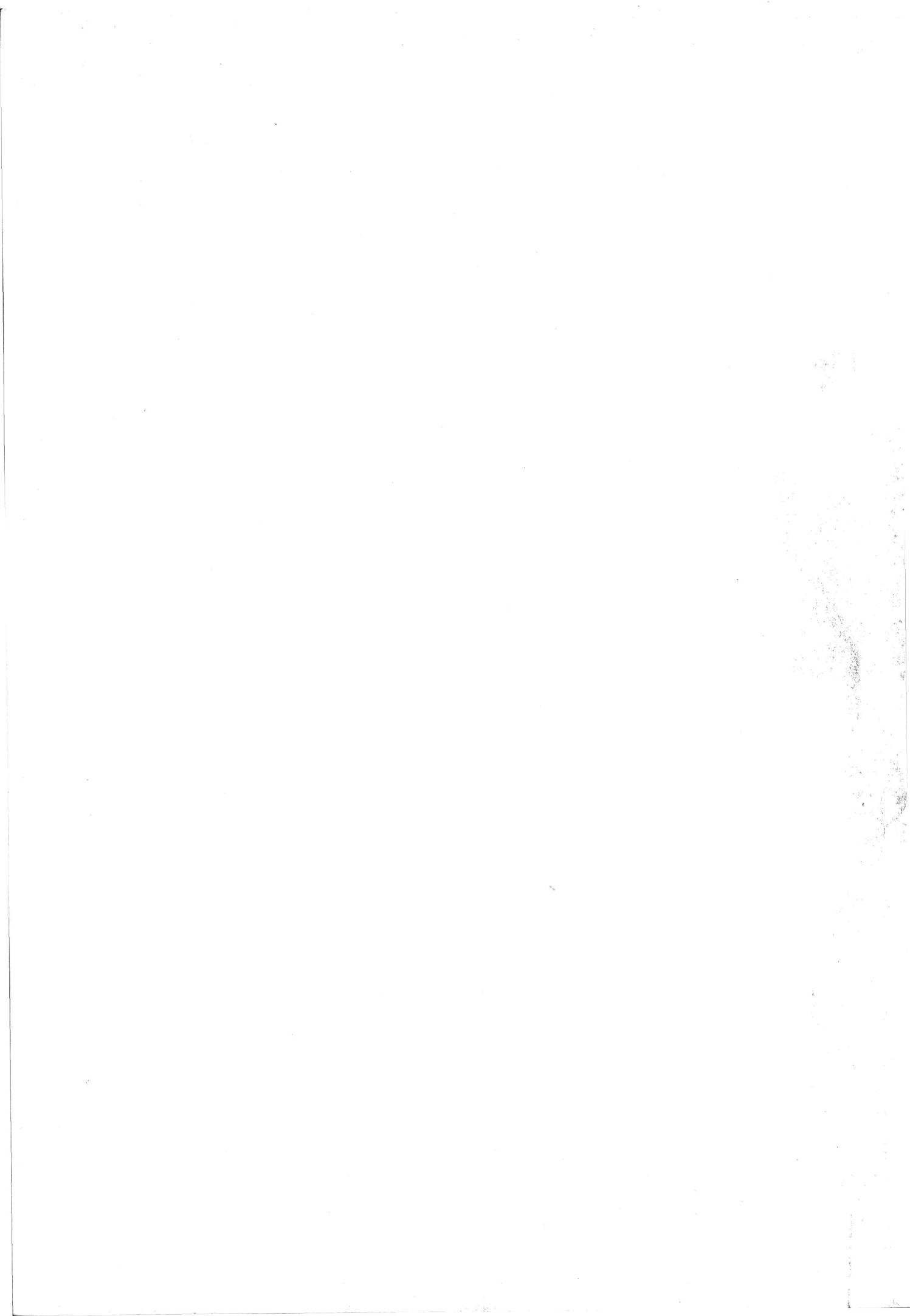
1. Kumorovitz L. Bernát: Idősb. Erzsébet királyné építkezéseinek történetéhez. Tanulmányok Budapest Multjából (XVII/1966. 9. 1.)
2. ...nos castrum nostrum de Veteri Buda cum tributis et omnibus suis proventibus, iuribus et pertinentiis universis... admisimus... excellentissime principisse domine Elyzabeth regine Hungarie genitricis nostre karissime ad manendum, conservandum et inhabitandum usque vitam suam vel quamdiu sue placuerit voluntati... promittentes eidem, ut quamprimum facultas ad id se obtulerit, presentes privilegialiter emanari faciemus... Magyar Országos Levéltár Dl. 3551. -Anjou-kori okmt. IV. 297. 1.
3. Cum ipsi in castro suo de Novabuda... cum suis familiaribus commorentur, quod castrum prope aliud castrum de Veteribuda nuncupatum ad ecclesiam beate Marie de Veteri-

buda et eius prepositum et capitulum pertinens noscitur situatum et propter propinquitatem huiusmodi frequenter contingat gentes ipsius ecclesie nonnulla dampna pati... ipse rex super hiis conscientiam habens et volens per permutationem alterius castri seu loci eiusdem ecclesie et eius personis utilioris providere... supplicat, quatinus... episcopis dicti regni committere dignemini... in solidum, ut ipsi de valore dicti castri de Veteribuda et omni iure, quod habent ipsa ecclesia et eius possessione in eo et de alio etiam castro seu loco vel rebus et iuribus, que idem rex eis propter hoc offerre et assignare intendit et eorum utilitate et valore... se informet; et si invenerint, quod propter permutationem huiusmodi conditio eiusdem ecclesie fiat melior et utilior, huiusmodi permutationem fieri faciant eamque per se vel alium seu alios ad effectum perducant auctoritate nostra et approbent... Bossányi Árpád: Regesta supplicationum. II. Budapest, 1918. 274-275. (28. reg.)

4. Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis. - A veszprémi püspökség római Oklevéltára. II. Budapest, 1902. 159.
5. ... sedis apostolice licentia... obtenta, prout patet ex forma bulle, per quam certis regni nostri episcopis... huiusmodi permutationis inquisitio et perfectio a sede apostolica est commissa, super cuius... contractus perfectione et... nostra provisione facienda... iidem prepositus et capitulum maiestati nostre instantia humili... supplicabant... (L. sz. oklevélben.)
6. ... volentes..., quod iidem prepositus et capitulum possessiones ipsas cum eisdem iuribus et immunitatibus possidere valeant, quibus antea opidum sive civitatem ipsam possidebant... (L. sz. oklevélben.)
7. ... quod homines cuiuscunque conditionis intra ipsarum villarum territorium habitantes non alterius alicuius, nisi prepositi Budensis et capituli (iudicio) astare teneantur... prout etiam hanc clausulam in antiquis eorum privilegiis vidimus contineri... (L. az oklevélben. - Ez világos célzás az 1212-i oklevelekre.)
8. A Fehérvári káptalan oklevele alul csonka, azért az átirás kelte nem állapítható meg belőle. Írásának jellegéből azonban bizonyosra vehető, hogy ez még a XIV. század hatvanas éveiben megtörtént. Ilyen körülmények között az 1355-i oklevél legrégebbi szövege a Budai káptalan átirásában maradt ránk, ezért tanulmányunkban ezt a szöveget közöljük a többi példány eltérő olvasatainak a jelzésével.
9. Mint alább látni fogjuk, az 1355. évi oklevél szövegét kiadói a Pozsonyi káptalan-1720. április 8-i átirásából vették, melynek dátumában a sedecimo-t septimo-nak olvasták. Innen van az augusztus 17-e helyett az augusztus 26-i (természetesen téves) keltezés.
10. Az 1356. október 17-i eredeti oklevél ezen a helyen csonka, ezért a tárgyalt mondat hiányzik belőle.
11. Magyar Országos Levéltár Dl. 67., 12.
12. Pray: i. m. 97, 9. jegyzet. - Schier, Xystus: Buda sacra sub priscis regibus. Viennae, 1774. p. 6., 6. jegyzet.
13. Hungaria Diplomatica temporibus Mathiae de Hunyad regis Hungariae. Pars I. Vindobonae, 1767. 481., cc jegyzet.
14. Pest szabad királyi városnak régi "Ofen" német nevééről. Pesten, 1810. 16., 32.
15. Tudományos Gyűjtemény X/1827/69.
16. Buda és Pest' volt régi állapotokról... Pesten, 1833. 35.
17. Wenzel Gusztáv: Budai regesták a magyar történet' legrégebbi idejétől 1541-ig. Magyar Tört. Tár I/1855/78-79.
18. Budának és környékének helyirati viszonyai a középkorban. Archeológiai Közlemények VI/1865-1866/84.
19. Havas Sándor: Az óbudai, hajdan a bold. szűz Máriáról nevezett "Fehéregyház" és Árpád sirja. Arch. Ért. Uj folyam II/1883/LXI. - Bártfai Szabó: i. m. 79.

20. Az 1. jegyzetben i. m. 10.

21. Mivel, mint említettük, az 1356. évi október 17-i oklevél bizonyos bővitmények közbeiktatásával szószerint közli az 1355. augusztus 17-i eredeti szöveget, a kettőt, rövidség kedvéért, együtt közöljük a bővitmények kiemelésével és záróformuláik párhuzamba való állításával. Az 1355-ös szöveg a Budai káptalan 1361. január 13-i átiratából (a^x), csonka helyeinek kiegészítései a Fehérvári káptalan XIV. századi transsumptomából (b), az 1356-os bővitmények pedig az oklevél 1412. jul. 19-i, Zsigmond-féle megerősítő leveléből (e^x) valók. A kiegészített szövegrészeket mindenütt kerek zárójelbe tettük.

BERNÁT L. KUMOROVITZ

THE DIVISION OF ÓBUDA IN THE YEAR 1355 (THE DIPLOMAS OF AUGUST 17, 1355 and OCTOBER 17, 1356 of KING LOUIS I, AND THE QUEEN DOWAGER ELIZABETH)

After the death of King Charles I. (July 16, 1342) his widow, Queen Elizabeth set up her court at Óbuda. The first authentic record of this is the letters patent of her son, King Louis, I. dated the 7th of January, 1343, in which he grants the castle of Obuda to his beloved, mother Elizabeth, so that "she live there, use it and reside therein to the end of her life or as long as she pleases". In the closing part of his diploma he remarked that as soon as it became possible he would also have his grant made out in the form of a privilege.

This clause of the document was no empty formula. It seems that the king intended to liquidate definitely a situation which had been a very involved one for long: he wanted to separate the rights and appurtenances of the royal castle at Óbuda, from the possessory right in this castle pertaining to the chapter residing similarly at that town. With a view to settle the affair he made a request to Pope Innocent IV. for the delegation of a Hungarian pontifical commission on August 31, 1353. Since the royal family - as he writes in his supplication - lives, together with its gentry-in-waiting, in the castle of Ujbuda, and since the Óbuda castle situated not far from the former, similarly belongs to the Óbuda Church of the Virgin Mary, to its provost and chapter, the people of the Church are forced to suffer many damages on account of the proximity of the two institutions: his request in that the said commission determine all right which are the due of the provostry and assign another castle or place, equal in value with the former, so that he may offer it to the Church in exchange. The final settlement took place in 1355. In the presence of a commission, set up of prelates and barons, the king and his mother had the documents, referring to the affair, submitted to themselves and since, relying upon the examination having been conducted by the commission they obtained certain knowledge of the fact that the Óbuda provost and chapter were entitled to exercise jurisdiction over Óbuda, as well as to collect the market tolls and the pail duties of the vineyards, planted near that town, but were not entitled to exercise proprietary rights and to levy tonnage dues which up to that time had been collected for the castle - they resolved that in a part of the town set a side for them they would take back in their royal and/or queenly hands the market tolls and tonnage dues, as well as the jurisdiction over the citizens, and would indemnify the provost and the chapter by way of an exchange of landed property ensuring higher income to the Church, - granting them the estates of Komár, Galambok, Szentpéter and Karos in the Counties of Somogy and Zala with all rights which had been their legal due in respect of the town up to that time. In the further parts of the document the provost and the chapter agreed that in the part of the town allotted to them the king and his mother should establish a parish falling under their patronage, with rights identical with those of the parish of the Buda castle. In the other part of the town, which remained in the hand of the church, secular and spiritual jurisdiction stayed unchanged with the provost and the chapter. "And since the castle near the civitas and oppidum respectively, was laid up and built in olden times on the territory of the Buda Church, and therefore the castellan was obliged to pay a golden Mark to the provost and to the chapter each year under the title of the castle - now that the castle has become part of the royal and queenly estate, the provost and the chapter were for ever released from the payment of the yearly one golden Mark." And eventually they declared the district, which had in this way come into

their possession a town of the Queen and at the testimony of the Esztergom chapter the homo regius also marked out its limits as described in full in the document.

The 1355 division of Óbuda was regarded with anxiety from two sides, namely by the Clarissa nuns of Óbuda and the Augustine monks of the Komár monastery. The difficulties were eliminated on 17th January. 1356 in a way that for the Augustines the rights which they had obtained from their founder (King Béla IV.) were also ensured towards the new proprietor and the chapter was forbidden to trespass in any way upon the nuns' estates situated in the queen's part of the town. Thus in 1356, with the 1355 context left unchanged and with the said two supplements a new diploma came to light concerning the settlement of the rights at Óbuda, dated 1356.

As the earlier publisher of the 1355 privilege did not clearly present the 1356 re-wording, and failed to use a quite reliable text (the actually used text dated from modern times), and his publication is burdened with a great number of errors, in the present study the author publishes a new critical edition of these documents. The publication of the new text is also timely because the reconstruction of Óbuda nears its completion thus the study provides a more reliable historical background for the evaluation of the excavations, parallel with the work of reconstruction, than the old text.

Л. БЕРНАТ КУМОРОВИЦ:

УПОРЯДОЧЕНИЕ ОБУДЫ В 1355 ГОДУ

/ГРАМОТЫ ОТ 17 АВГУСТА 1355 Г. И 17 ОКТЯБРЯ 1356 Г.
КОРОЛЯ ЛАЙОША I И ЕГО МАТЕРИ КОРОЛЕВЫ ЭРЖЕБЕТ/

После смерти короля Карла I /16 июля 1342 г./ овдовевшая его супруга королева Эржебет свою курию устроила в Обуде. Впервые об этом упоминает патентная грамота короля Лайоша I от 7 января 1343 г., по которой крепость в Обуде жалуются им его любимой матери королеве Венгрии Эржебет с тем, чтобы "она там находилась, пользовалась ею и жила в ней до конца жизни или до тех пор, пока ей это нравится". В заключении грамоты отмечено, что как только откроется возможность, это свое пожалование король оформит в привилегированной форме.

Эти заключительные слова не являются простой формулой. Король, повидимому, стремился окончательно упорядочить давно уже сложившуюся сложную обстановку: он стремился разграничить королевские права на обудайскую крепость и ее поместья от притязаний обудайского капитула. С этой целью он 31 августа 1353 г. просит римского папу Иннокентия IV прислать комиссию с венгерским епископом. Поскольку королевская семья, пишет он в своей супликаци, проживает с родственниками в новой крепости в Буде, а расположенная вблизи обудайская крепость относится к обудайской церкви Девы Марии, ее наставителю и капитулу, из-за близости этих двух крепостей церковь должна терпеть много ущербов. Он просит комиссию определить права на все те владения, которые подлежат наставителю, и наметить другую равноценную крепость или место, которых король мог бы предложить церкви взамен. Окончательное урегулирование положения было проведено в 1355 г. Король и мать-королева предъявили грамоты по этому делу комиссии, состоящей из прелатов и баронов. Она определила, что обудайский наставитель и капитул имеют право проводить в Обуде суд, брать пошлины за торговлю, а также за сбор винограда, разводимого в пригороде, но не имеют права практиковать права собственности или собирать пошлины за судоходство, которые до этого собирались в пользу крепости. Было решено, что в отведенном им городском районе торговые пошлины и пошлины за судоходство, а также право на проведение судебных процессов и все, исключая сбора налогов за сбор винограда, передается в руки короля и королевы, а убыток, причиняемый этим наставителю и капитулу, будет возмещен передачей во владения церкви поместий с более крупными доходами. Им отводятся поместья в Комаре, Галамбошке, Сентпетере и Кароше, в комитатах Шомодь и Зала, причем обеспечиваются все те права, которыми пользовались они в Обуде. В дальнейшем наставитель и капитул согласились на то, чтобы король и королева в своей части города устроили церковный приход, подчиненный им и пользующийся всеми теми правами, что и приход в Будапештской крепости. В другой части города, сохранившейся за церковью, мирские и двуховные права неизменно остаются в руках наставителя и капитула. "Поскольку однако город или крепость, расположенная на склоне оппиды, основали и построили на территории, принадлежащей церкви, комендант крепости должен был уплачивать наставителю и капитулу одну золотую марку в год. Теперь же, поскольку крепость перешла в достояние короля и королевы, наставитель и капитул снимают с коменданта эту обязанность и на вечные времена освобождают его от уплаты одной марки в год." Наконец, часть города, доставшаяся им, они объявляют королевской, и при свидетельстве testimони эстергомского капитула королевский представитель отметил границы крепости, подробно описанные в грамоте.

Такие перемены 1355 года в Обуде с беспокойством наблюдали, в частности, обудайские члены кларисского ордена и комаромские монахи монастыря августов-

ского ордена. Их недовольство прекратилось 17 октября 1356 г., когда августовцам обеспечили все те права, которые они получили от их основателя /короля Беды IV/, и запретили капитулу каким-либо образом беспокоить монахинь, проживающих в районе королевы. В 1356 г., таким образом, вышла в свет новая грамота об упорядочении Обуды, без изменений содержащая контекст грамоты 1355 г. и дополненная вышеотмеченными решениями.

Поскольку изменение привилегий 1355 года, проведенное в жизнь в 1356 году, в более раннем издании грамоты не показано со всей ясностью, а также поскольку это издание пользуется не заслуживающим доверия /и притом стиля нового времени/ текстом и по содержанию содержит много ошибок, автор настоящей статьи приводит новый критический текст данной грамоты. Его издание сейчас особенно актуально, поскольку снятие старых строений в Обуде приходит к концу, грамота даст более достоверные данные при оценке средневековых объектов, раскопки которых ведутся параллельно новому строительству.